

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Nepilna laika studijas

Pirmsskolas un sākumskolas skolotājs

DIĀNA KRAMPUŽA

Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles sekmēšana literāro darbu iepazīšanas procesā

Bakalaura darbs

Darba vadītājs:

Lektore	Mg. Paed.	Vladislava Uršuļska	
_____	_____	_____	_____
Akadēmiskais amats	Grāds	Vārds, uzvārds	Paraksts

ALŪKSNE

2017

Anotācija

Darba autore: Diāna Krampuža

Darba tēma: Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles sekmēšana literāro darbu iepazīšanas procesā.

Bakalaura darba mērķis: pētīt vecākā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles sekmēšanas iespējas literāro darbu iepazīšanas procesā.

Darba uzdevumi:

1. Analizēt un apkopot dažādu autoru atziņas par iztēli.
2. Teorētiski izziņāt iztēles veidošanos vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.
3. Teorētiski un praktiski pētīt literatūras izmantošanas iespējas bērna iztēles sekmēšanā.

Analizējot teoriju un, veicot praktisko darbu ar bērniem, iesaistos literāros darbus, apstiprinās izvirzīta bakalaura darba hipotēze, literārie darbi veicina bērnu iztēles darbību, ja tiek pielietotas bērnu vecumam atbilstošas izziņāšanas metodes un literārie darbi.

Literatūra pirmsskolas vecuma bērniem. Iztēles veidi. Praktiskais darbs. Iztēles sekmēšana. Hipotēze. Bērnu attīstība.

Darbs sastāv no 3 daļām. Tā pirmajā daļā tiek analizēta teorija par iztēli un tās veidiem, iztēles attīstību vecākā pirmsskolas vecuma bērniem, vecākā pirmsskolas vecuma bērnu psiholoģiskais raksturojums un teorija par literāro darbu ietekmi uz bērna iztēles darbību. Otrajā darba nodaļā tie veikts metodoloģiskais pamatojums, pētāmās grupas raksturojums. Darba trešajā nodaļā tiek veikts praktiskais darbs ar bērniem, iesaistos mācīšanās procesā literāros darbus, Darba nobeigumā, autore izstrādā secinājumus, par bērnu iztēles attīstību iesaistot mācību procesā literāros darbus.

Bakalaura darba apjoms ir 62 lapaspuses, tas satur 4 tabulas, 4 pielikumus un 33 izmantotās literatūras avotus.

Annotation

Author of work: Diāna Krampuža

Work theme: The imagination of the elder preschoolers promotion of literary work in the process of getting acquainted.

The aim of the Bachelor's paper: to study the possibilities of promoting the imagination of the elder preschoolers in the process of getting to know the literary work.

In order to achieve the aim, the author has set the following objectives:

1. Analyze and summarize the ideas of different authors about imagination.
2. Theoretically learn the imagination of the elder preschoolers.
3. Theoretically and practically study the possibilities of using the literature for the promotion of the child's imagination.

By analyzing the theory and practicing work with children, literary works will be involved, the hypothesis of the bachelor's paper is put forward, and literary works promote the imagination of children, if methods and literary works appropriate to the child's age are applied.

Literature for preschool children. Types of Imagination Practical work. Enhance your imagination. Hypothesis Child development.

The work consists of 3 parts. The first part analyzes the theory of imagination and its types, the imagination of the elder preschool children, the psychological characteristics of the elder preschool children and the theory of the influence of literary works on the child's imagination. In the second chapter they made a methodological justification, a description of the group under study. In the third chapter of the work, practical work with children is performed, literary works are involved in the learning process, at the conclusion of the work, the author draws conclusions, involving literary works into the development of the child's imagination.

The volume of the bachelor paper is 62 pages, it contains 4 pictures 4 appendixes and 33 literature sources.

Saturs

Ievads	5
1. Iztēle pedagogu, psihologu atziņās.....	8
1.1. Iztēles vispārīgs raksturojums	8
1.3. Vecākā pirmsskolas bērnu psiholoģiskais raksturojums	18
1.4. Literārie darbi - iztēles atraisītāji un sekmētāji	23
2. Iztēles veidošanās izpēte vecākā pirmsskolas vecuma bērniem literāro darbu iepazīšanas procesā ...	32
2.1. Pētījuma metodoloģiskais pamatojums	32
2.2. Pētāmās grupas raksturojums	34
2.3. Praktiskais darbs ar bērniem	45
Secinājumi.....	63
Izmantotās literatūras un avotu saraksts.....	64
Pielikumi	66

Ievads

Mūsdienās piesaistīt pirmsskolas vecuma bērnu interesi literatūrai ir nedaudz grūtāk, jo jau agrā vecumā ir pieejams internets un televīzija, kurā bērns bez liekas piepūles var veidot savu iztēli un dzīves pieredzi. Bērns pirmsskolas vecumā apmeklē pirmsskolas izglītības iestādes, tāpēc pedagogu uzdevums ir bērnus iepazīstināt ar literatūru un ļaut bērnam saprast, ka literārie darbi ir tikpat interesanti kā multfilmās un filmās. Bērna iztēle veidojas no tā, ko viņš redz, dzird un, pēc autores domām, svarīgi ir rosināt bērnus interesi par literatūru un pierādīt, ka literatūra palīdz iepazīt pasauli un uzkrāt dzīves pieredzi.

Darba autore uzskata, ka svarīga ir pedagogu pieeja bērnu iztēles rosināšanā, jo bērna iztēle ir krietni mazāka pieredzē kā pieauguša cilvēka iztēle, tāpēc bērni vairāk spēj izdomāt nereālas lietas, jo bērns īsti neapzinās, kas ir iespējams un kas paliek tikai iztēle. Literatūra ir mākslas veids, kas bērnam pieejams un saprotams visvairāk, tomēr bērns ar literatūru ir jāiepazīstina caur viņam interesantu ceļu, lasot pasakas, dzejoļus, stāstus u.c. literārus darbus, radot bērnam, interesi un vēlmi turpināt izzināt jaunu informāciju, ko sniedz literatūra. Tieši ar literāro varoņu starpniecību bērnam ir iespējams izjust un pārdzīvot to, ko liedz reālā dzīve. Bērna iztēlei nav robežu, līdz viņš nepieaug un spēj saprast, ka daudzas lietas realitātē nav iespējamās. Bērns pirmsskolas vecumā ir sācis veidot savu dzīves pieredzi un iztēli, bērnam attīstoties, iztēles spējas samazinās, jo viņš apzinās lietu patieso lielumu un pielietojumu. Svarīgi ir bērnam rosināt interesi par literatūru, kā rezultātā bērns izaugs, iztēles pildīts un vairāk uzņems pozitīvās emocijas kā no multfilmām un filmām.

Pasakas, stāsti, dzeja u. c. literārie darbi, ko bērns lasa, izsauc dažādas emocijas un izjūtas, kas rada bērnam iekšējo pārdzīvojumu, pozitīvu vai negatīvu, tas ir atkarīgs no literārā darba un no tā, kā bērns to izprot. Šis iekšējais pārdzīvojums bērnam raisa iztēles un fantāzijas izpausmi radošajā aktivitātē - atdarinot, zīmējot tēlus, kā arī savstarpēji komunicējot ar vienaudžiem. Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem palielinās tieksme apgūt pasauli, un bērni kļūst patstāvīgāki. Bērni pirmsskolas vecumā sāk attīstīties un iztēle paliek vājāka, jo bērns sāk izprast realitāti, kas ir arī pedagogu nopelns, jo, kļūstot bērnam lielākam, pedagogam ir uzdevums ieviest skaidrību, ka pasakas, stāsti vairākums ir kāda cilvēka izdomāti. Tāpēc šajā periodā skolotājam jāpiedāvā visi mācībām nepieciešamie materiāli, lai bērnu vēlme darboties radoši netiktu pazaudēta un bērnam gribētos uzzināt jaunu informāciju caur literārajiem darbiem, kā arī atšķirt reālo no iztēles.

Literārajiem darbiem ir liela nozīme pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanas un attīstības procesā. Pirmsskolas vecuma bērna iztēle ir ļoti dzīva un radoša, jo viņš neprot norobežot īstenību

no fantāzijām, realitāte nereti saplūst ar izdomu. Iztēlei un fantāzijai ir liela loma literāro darbu uztveres procesā. Tieši iztēle un fantāzija piedod tēliem emocionālu noskaņu. Fantazēšana var būt arī kā aizsargmehānisms, kad traumējošu informāciju bērns spēj pārveidot fantāzijā un tādējādi samazināt tās iedarbību uz psihi. Jo mazāks bērns, jo vairāk viņš domāšanā vadās pēc iztēles un fantāzijām. Bērni reizēm pat var neatšķirt fantāzijas no realitātes un pieaugušajiem var likties, ka bērns melo. Noderīgi būtu arī vecākiem iesaistīties šajā bērna dzīve periodā un atrast veidu, kā rosināt bērna iztēli un pasaules izzināšanu.

Literārie darbi attīsta ne tikai bērnu iztēli un jaunradi, bet vienlaicīgi arī visu personību kopumā. Tomēr, dodami bērniem to vai citu literāro darbu, mēs nespējam līdz galam izsekot, kāda būs šī darba audzinošā ietekme. Literatūra dod nepārredzamu pārdzīvojumu virkni, vielu rotaļām, attēlojumiem, zīmējumiem, lasot izkopjas bērna valoda, nobriest jēdzieni, attīstās fantāzija, pieaug dziņa pēc laba un daiļa.

V. Hibernere uzskata, ka iztēle ir viens no bērna radošai darbībai visnepieciešamākajiem izzināšanas procesiem. Tās gaitā notiek jaunu tēlu radīšana apziņā uz iepriekšējo uztvērumu, iepriekšējās pieredzes pamata, raksta (Hibernere, 1998).

Autore uzskata, ka ar iztēles palīdzību bērns izzina un gūst emocijas, kas palīdz veidoties rakstura īpašībām, kā arī tas palīdz attīstīties bērna loģiskajai domāšanai un spējai noteiktā vecumā atšķirt īstenību no iztēles jeb fantāzijas. Pedagogu ieguldītais darbs pirmsskolas vecuma bērnu iztēlē ir ļoti svarīgs, lai bērns, uzsākot skolas gaitas, spēj raksturot lietas, stāstīt emocijas, gribēt izzināt literatūru vairāk un ar savām zināšanām spēj dalīties ar vienaudžiem, vecākiem un pedagogiem.

Galvenais, pēc darba autores domām, ir piesaistīt bērna uzmanību un interesi, spēju noturēt savu uzmanību garākām pasakām, lai bērnam ir vēlme uzzināt, kas notiks tālāk, kādas būs beigas. Iztēle ir cieši saistīta ar radošo domāšanu, tāpēc autore uzskata, ka svarīgi bērnam ir veidot iztēli kā arī ļaut šo iztēli likt lietā, jo bērnam izrādīt savas emocijas ir ļoti svarīgi, parasti bērni grib izstāstīt, ko ir iemācījušies, svarīgākais pieturas punkts būtu, lai bērns zina, ka dzejolis, stāsts, pasaka vai jebkurš cits literārs darbs var būt interesants, un kaut ko viņam iemācīt, lai šī iztēle neslēpjas, bet lai tā izplūst no bērna radoši. Autore uzskata, ka šī tēma ir aktuāla un ir nepieciešams veidot bērna iztēli, personību un raksturu, viss īpašību kopums ir nepieciešams bērna veiksmīgai attīstībai, un tādēļ ikvienam bērnam būtu svarīgi iepazīties ar literatūru un pielietot to savā darbībā.

Pētījuma objekts - literārie darbi pedagoģiskajā procesā pirmsskolā.

Pētījuma priekšmets - vecākā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles veidošanās.

Mērķis - Pētīt vecākā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles sekmēšanas iespējas literāro darbu iepazīšanas procesā.

Hipotēze - Literārie darbi sekmē vecākā pirmsskolas vecuma bērnu iztēli tad, ja:

- tie tiek atlasīti atbilstoši bērna interesēm, vajadzībām un konkrētai situācijai;
- tiek piedāvātas daudzveidīgas aktivitātes iespējas.

Pētījuma uzdevumi-

4. Analizēt un apkopot dažādu autoru atziņas par iztēli.
5. Teorētiski izziņāt iztēles veidošanos vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.
6. Teorētiski un praktiski pētīt literatūras izmantošanas iespējas bērna iztēles sekmēšanā.

Pētījuma metodes -

Teorētiskā metode – literatūras analīze.

Empīriskās metodes-

- novērošana;
- pārrunas;
- iegūto rezultātu analīze.

Pētījuma bāze-Viļakas novada X pirmsskolas izglītības iestāde.

1. Iztēle pedagogu, psihologu atziņās

1.1. Iztēles vispārīgs raksturojums

Ar iztēli mūsdienās sastopas ikviens sabiedrības loceklis, jo katram cilvēkiem iztēle tiek attīstīta jau agrā vecumā un tā piemīt ikvienam, atšķirība ir - kā un cik ļoti tā katrā personā ir attīstījusies. Iztēle ir veids, kā bērns iepazīst pasauli un veido savu personību. Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ir nepieciešams attīstīt sevī spēju iztēloties, radīt, domāt, atcerēties. Izmantojot literāros darbus pedagogiem, ir iespēja radīt bērnos interesi un attīstīt viņos spēcīgu iztēli, kas palīdzēs bērnam izprast reālo dzīvi un atrast tēlu, kam tas vēlas līdzināties un no kā vēlas mācīties. Bērna attīstībā iztēlei ir liela nozīme. Pirmsskolas vecums bērniem ir nozīmīgs attīstības vecums, jo priekšā gaidāmas lielas pārmaiņas, un ļoti svarīgi, lai izejot no ierastās vides, bērns spēj adaptēties jaunajā vidē. Bērnam ir svarīgi justies drošam un pārliecinātam, izmantojot literāros darbus, bērni var iepazīt dažādus tēlus un izprast labo un ļauno. Vecākā pirmsskolas vecuma bērni iztēli izmanto gandrīz ik dienu, jo tas, ko viņi redz, dzird, paliek viņu atmiņā un tālāk viņi iztēlojas sev noderīgās lietas un veido savu redzējumu uz lietām, notikumiem, tāpēc ir ļoti svarīgi, lai bērnam apkārt ir patīkama, sakopta vide, sabiedrība. Veids, kā iemācīt bērnam pozitīvo šajā attīstības periodā, ir izmantot literāros darbus, kuros bērns mācīsies valodu, uzvedību, spēju iztēloties, emocijas un daudzas citas svarīgas lietas, kas noderēs dzīves pieredzes veidošanā.

Līdzās uztverei, atmiņai un domāšanai iztēle ieņem svarīgu un savdabīgu vietu cilvēka pasaules izzināšanas un pārveidošanas procesā. Iztēle operē ar tēliem, kas rodas sajūtās un uztverē un nostiprinās atmiņas priekšstatos. No šiem tēliem iztēle veido jaunas sakarības. Tāpēc iztēle ir cieši saistīta ar tēlaino atmiņu. Priekšstats ir pamatmateriāls iztēlei, kas veic jaunrades funkciju, - uz tā pamata rodas jauns, agrāk neuzverts tēls. Iztēles process raksturīgs tikai cilvēkam un ir viņa darbības nepieciešams nosacījums, jo, iekams cilvēks sāk darboties, viņš vispirms priekšstata, kas un kā jādara. Tātad priekšmeta tēls tiek veidots jau iepriekš. Līdz ar to iztēlei ir svarīga nozīme galamērķa priekšstatīšanā (Vorobjovs, 2000, 110 - 111). Darba autore uzskata, ka bērniem pirmsskolas vecumā svarīgi ir iztēloties tēlus, kas ļauj viņiem mācīties, iedrošināt sevi un ņemt piemērus, piemēram, uzvedībā, jo bērns mācās gan valodu, gan uzvedību no tā, ko viņš redz un iztēlojas, cik tas ir labi vai slikti. Svarīgi ir veidot pozitīvu bērna attīstību un vairot labās īpašības.

Dz. Meikšāne iztēli apraksta izziņas procesu, kura gaitā uz iepriekšējo uztvērumu un pieredzes pamata apziņā rodas jauni tēli. Realizējas atveidojošā iztēle - izmantojot iepriekšējos,

uztvērumus dabā, attēlos, filmās, arī lasīto vai dzirdēto var apziņā radīt atbilstošus jaunus tēlus. Tātad iztēlē piedalās atmiņa un domāšana. Nonākam pie svarīgas atziņas: ja par iztēlē skatāmo parādību nekas nav zināms, iztēle gluži vienkārši nevar darboties. Ne velti folklorā visgrūtākais uzdevums mēdz būt „Aizej tur, nezina’ kur, atnes to, nezina, ko” (Meikšāne, 1998,34).Autore uzskata, ka pirmsskolas vecuma bērniem svarīgi ir uzņemt pozitīvas emocijas un savai iztēles nākotnei veidot labus iztēles “augļus”, lai gan bērnam ir jāzina, ka pasaulē ir arī ļaunas lietas, cilvēki, bet to viņš iemācās, iegūstot dzīves pieredzi. Nepieciešams bērnam radīt iztēli par lietām, kuras viņam ir nepieciešamas, lai viņš būtu labs cilvēks, tātad, lasot bērnam, pasaku, pedagogam jāuzsver labās lietas un sliktās jāatstāj otrajā plānā, lai pozitīvās emocijas ir spēcīgākas, bērns atceras labo princesi, nevis ļauno pamāti, bet neaizmirst pamātes ļaunos darbus, lai viņš var mācīties, ka nedrīkst darīt citiem pāri. Velkot paralēles ar reālo dzīvi un iztēli, ko bērns ieguvis no pasakas, bērnam jāspēj atšķirt labo no sliktā.

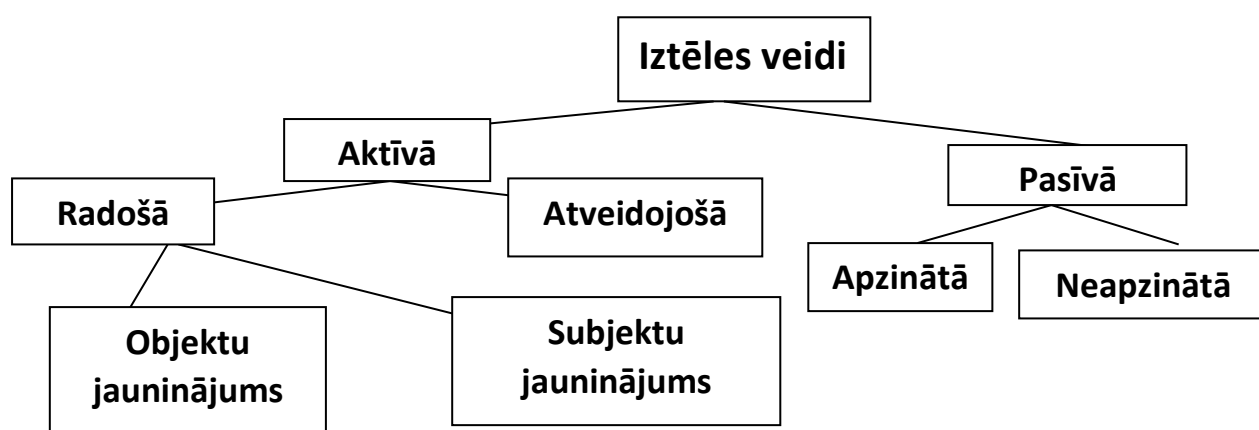
V. Zelmenis iztēles jēdzienu skaidro tā: “No agrāk gūtajiem īstenības atspoguļojuma elementiem cilvēka apziņā var veidoties arī jauni - iedomu tēli. Šādu psihisku procesu sauc par iztēli. Tā ļauj cilvēkam mērķtiecīgi iecerēt viņa turpmāko darbību, paredzēt tās rezultātus un sekas” (Zelmenis, 1981,69).

Iztēle ir visu radošo darbību pamatā un izpaužas visos kultūras dzīves aspektos, un tā nodrošina māksliniecisko, zinātnisko un tehnisko jaunradi. Ļ.Vigotskis norāda, ka radošā darbība nenotiek uzreiz, bet lēnām un pakāpeniski, mainoties no vienkāršākām formām uz sarežģītākām, un katrā bērības periodā ir sava forma. Pamatojoties uz Ļ.Vigotska formulējumu - radošā aktivitāte, iztēle ir tieši proporcionāli bagātību un daudzveidību iepriekšējo cilvēku pieredzei, jo šī pieredze ir materiāls, no kura ir būvēta fantāzija. Tātad, jo bagātāka ir cilvēka pieredze, jo lielāks materiāls ir viņa iztēle. Tāpēc bērna iztēle ir nabadzīgāka nekā pieaugušā, neskatoties uz šķietamo ārējo bagātību (Vigotskis, 1991, 123).

Ļ.Vigotskis, runājot par radošās iztēles mehānismu, uzsver, ka tas, ko mēs nosaucam par jaunradīto vai jaunradi, parasti ir tikai rezultāts, ilgas iznēsāšanas un attīstības auglis. Viss, ko bērns redz un dzird, ir tas, kas veido viņa pieredzi un ir pirmais atbalsta punkts viņa tālākai jaunrades darbībai. Vispirms notiek materiāla uzkrāšana, un tālāk seko sarežģīts tā pārstrādes process. Šo Ļ. Vigotska atziņu akcentē I. Freiberga(Freiberga, 1997,38-41).Autore piekrīt Ļ. Vigotska teorijai, ka bērnam svarīgi ir uzņemto informāciju un emocijas apstrādāt. Attīstības procesā izveidojas iztēle par to, kas ir labi, kas slikti. Kāds bērns vēlas būt labais vai ļaunais tēls.

Tāpēc, piemēram, ja pedagogi vai vecāki ir kļūdījušies kādā savā rīcībā vai izteikumā, svarīgi ir bērnam izstāstīt, kurš ir pareizais variants.

Iztēles veidus un iztēles formas, balstoties uz daudzu pasaules zinātnieku pētījumiem, ir izstrādājis O. Ņikiforovs. Iztēle - priekšmeta vai situācijas tēla radīšanas psihisks process, pārveidojot esošos priekšstatus. Tā ir personības apziņas daļa, viens no izziņas procesiem. Viņš min vairākus iztēles veidus (sk. 1.attēlu).

1.attēls. Iztēles veidi (Ņikiforovs, 2007, 27)

Par aktīvo iztēli autors sauc jaunu tēlu radīšanu, pielietojot gribas piepūli. Tā ir apzināta tēlu radīšana saistībā ar apzināti sprastu uzdevumu tajā vai citā darbības veidā. Aktīvajai iztēlei pieskaitāmi sapņi un fantāzijas. Aktīvā iztēle savukārt tiek iedalīta radošajā un atveidojošajā (reproduktīvajā) iztēlē.

Atveidojošā iztēle izvēršas, pamatojoties uz aprakstu, stāstījumu, shēmu, simbolu vai zīmi. Tās pamatā ir to vai citu tēlu radīšana, kas atbilst aprakstam. Cilvēks piepilda sākotnējo materiālu ar viņam zināmajiem tēliem. Tā darbojas gadījumos, kad cilvēkam tikai pēc apraksta vien jāiztēlojas priekšmets, kuru viņš līdz tam nekad agrāk nav uztvēris.

Radošā iztēle, raksta O. Ņikiforovs, paredz patstāvīgi radīt tēlus, lietas, pazīmes, kuriem nav analogu, kas realizējami jaunos, realizējamos oriģinālos un vērtīgos darbības produktos. Tā ir neatņemams tehniskās, mākslinieciskās un citas jaunrades aspekts. Turklāt izšķir:

*objektīvu jauninājumu - ja tēli un idejas ir oriģināli un neatkārto kaut ko, kas jau ir citu cilvēku pieredzē;

* subjektīvu jauninājumu - ja tie atkārtο jau iepriekš radītos, bet šim cilvēkam tie ir jauni un oriģināli.

Pēc O. Ņikiforova teorijas, darba autore uzskata, ka pirmsskolas vecuma bērniem piemērotākais ir aktīvās iztēles veids, jo bērnam ir labi iztēloties savu nākotni, veidot savu dzīves pieredzi no iegūtajām zināšanām un informācijas. Svarīgi ir, lai bērnam darbojas fantāzija, tas var piešķirt lietām savu pielietojumu, kas raisa domāšanu un radošu pieeju. Arī iedalījumiem radošajai un atveidojošajai iztēlei ir jābūt attīstītai pirmsskolas vecuma bērniem, jo bērnam, pēc autores domām, ir jāspēj radīt jaunus tēlus, izmantojot iepriekš gūto pieredzi. Bērnam attīstot prasmes, vieglāk būs lietas padarīt vienkāršākas, saprotamākas, izprotamākas viņa domāšanas līmenim.

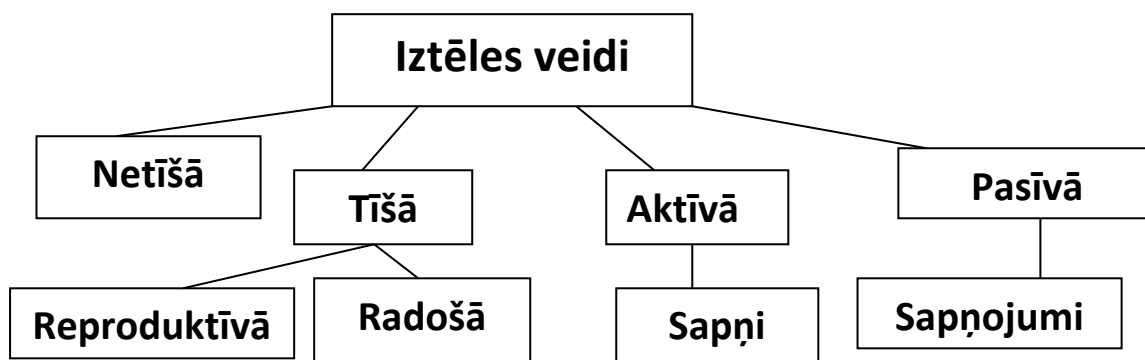
O. Ņikiforovs runā arī par pasīvo iztēli, kurai raksturīga tādu tēlu radīšana, kas dzīvē netiek īstenoti vai kurus vispār nav, iespējams īstenot. Tādā gadījumā iztēle darbojas kā realitātes aizveidotājs, tās surogāts, tās dēļ cilvēks atsakās no darbības nepieciešamības. Tā izpaužas tādējādi, ka rodas un kombinējas priekšstati un to elementi jaunos priekšstatos bez noteikta nolūka no cilvēka puses, jo pavājinās apzināta kontrole no viņa puses par savu priekšstatu gaitu. Sevišķi spilgti tā izpaužas sapņos vai pusnomodā, snaudas stāvoklī, kad priekšstati rodas patvaļīgi, nomainās, savienojas un mainās paši no sevis, dažkārt pieņemot visfantastiskākās formas.

Apzinātā iztēle, savukārt, rada tēlus ar gribas piepūli, kura rosina to īstenošanu dzīvē, taču neapzinātā iztēle ir novērojama atslābinātas apziņas stāvoklī, apziņas traucējumu gadījumos, pussnaudā un sapņos (Ņikiforovs, 2007, 27). Autore uzskata, ka pirmsskolas vecuma bērniem ir jāattīsta arī pasīvais iztēles veids, bet to nevajadzētu attīstīt kā primāro un dominējošo, jo bērnam ir jāsaprot lietu patieso nozīmi, pirmsskolas vecums ir tikai attīstības periods, bērnam vēl priekšā ir liels zināšanu pieplūdums, bet jau pirmsskolas vecumā nepieciešams saprast, ka, piemēram, pūķi no pasakām ir tikai pasakās un reāli dzīvē pūķu nav, tomēr iztēlei jāstrādā noteiktā daudzumā, lai bērns spēj atšķirt fantāziju no realitātes. Autore kā piemēru min filmas, kurās ir spraigs sižets, bērni šo iegūto informāciju apstrādā miegā, murgojot un sapņojot sliktus sapņus, kas rosina šo pasīvo iztēli, svarīgi ir bērnam neļaut veidot tikai pasīvo iztēli, jo pēc autores domām, tas var sabojāt bērna raksturu un pozitīvās pieredzes iegūšanu. Pēc autores domām, abi šie iztēles veidi ir nepieciešami pirmsskolas bērna attīstībā, lai veidotos daudzpusīga persona.

Iztēli raksturo arī A. Vorobjovs, par iztēli autors saka, ka tā operē ar tēliem, kas rodas sajūtās un uztverē un nostiprinās atmiņas priekšstatos. No šiem tēliem iztēle veido jaunas sakarības. Tāpēc iztēle ir cieši saistīta ar tēlaino atmiņu. Priekšstats ir pamatmateriāls iztēlei, kas veic jaunrades funkciju, - uz tā pamata rodas jauns, agrāk neuztverts tēls. Iztēles process raksturīgs tikai cilvēkam, un ir viņa darbības nepieciešams nosacījums, jo, iekams cilvēks sāk darboties, viņš

vispirms priekšstata, kas un kā jādara. Tātad priekšmeta tēls tiek veidots jau iepriekš. Līdz ar to iztēlei ir svarīga nozīme galamērķa priekšstatīšanā (Vorobjovs, 2000, 111). Autore uzskata, ka bērnam ir svarīgi uztvert visus tēlus gan sliktos, gan labos, jo iztēle rodas analizējot informāciju un pielietojot jau esošās zināšanas. Piemēram, ja bērnam lasa dzejoli, tad svarīgi, lai bērns spēj iztēloties pieminētos priekšmetus, lietas, emocijas, par ko tiek runāts dzejolī. Bērns izveido priekšstatu un savu skatījumu uz dzirdēto. Iztēle rosina domāšanu, un tas ir svarīgi jebkurā bērna vecumā.

A.Vorobjovs nosacīti iztēli iedala vairākos veidos, atkarībā no apstākļiem, kādos tā rodas, un no paša iztēles procesa norises īpatnībām (sk. 2. attēlu).

2.attēls. Iztēles veidi (Vorobjovs, 1996, 113)

Atkarībā no iztēles rašanās apstākļiem autors, kā redzam attēlā, iztēli iedala - tīšajā un netīšajā. Netīšā iztēle - jaunie tēli rodas bez cilvēka speciāla nodoma, bet tīšā- ja tie rodas ar speciālu nodomu radīt kaut ko jaunu.

Atšķirībā no O. Ņikiforova, kurš runā par atveidojošo iztēli, A. Vorobjovs to nosauc par reproduktīvo iztēli, kura veidojas, attīstās, lasot literatūru, ģeogrāfiskus, vēsturiskus u. c. aprakstus. Bet, lai aprakstītie tēli veidotos, ir vajadzīgas zināšanas, uz kurām tie var balstīties.

Radošā iztēle - tas ir patstāvīgs jaunu, oriģinālu tēlu veidošanās process. Šo tīšās iztēles veidu nosaka cilvēku praktiskā darbība. Cilvēks izvērza sev mērķi izveidot jaunu priekšmetu un cenšas savienot tēlainās atmiņas priekšstatus par šī tipa priekšstatiem, lai izveidotu jaunu tēlu. Pēc tam šis tēls tiek īstenots jaunas formas, izmēru utt. priekšmetā.

Interesanta ir V. Kincāna pieeja iztēles iedalījumam, viņš savos pētījumos aplūko trīs iztēles tipus - konstruktīvais, zinātniskais un māksliniecisks.

Pirmais tips - konstruktīvā iztēle - raksturīgs ar radošo darbību, kas vērsta uz īstenības tiešu praktisku pārveidošanu. Konstruktīvā iztēle balstās galvenokārt uz intelektu un ir saistīta ar objekta analīzes loģiku.

Otrs tips - zinātniskā iztēle. Šis tips parasti realizējas zinātniskā sfērā, ar mērķi atklāt īstenības parādību objektīvo saturu. Zinātniskā iztēle ir cieši saistīta ar loģisko domāšanu un objekta analīzes loģiku.

Trešais tips - mākslinieciskā iztēle atšķiras no pārējām ar to, ka spēj iztikt bez objektu jēdzieniskās izpausmes. Pamatā ir tāda pakāpē attīstīts cilvēka jutekliskums, kas nosaka gan tēlu saturu, gan formu. Mākslinieciskā iztēle ir visemocionālākā no visiem tipiem. Saturiski šim tipam piemīt vairāk produktīvas nekā reproduktīvas īpašības (Kincāns, 2006, 226-231).

Jebkura cilvēka darbība, arī bērna, kas izraisa kaut ko jaunu, tiek dēvēta par radošu iztēles darbību, neatkarīgi no tā, vai tas, kas tiek radīts, ir psihisks priekšmets vai kāda garīga vai emocionāla konstruktūra, kas dzīvo tajā, kas to radījis un ir zināms tikai radītājam. Viena veida darbība, ko mēs varētu saukt par reproduktīvo funkciju, un kas ir ļoti cieši saistīta ar atmiņu - būtībā tas sastāv no cilvēka reprodukcijas vai atkārtotas iepriekš attīstītās un apgūtās uzvedības modeļus vai atjaunojot iepriekš gūto iespaidu. (Vigotskis, 2004, 7).

Jebkuras radošās darbības galvenā iezīme ir iztēle. Iztēle kā jebkura cilvēciskās darbības universāla izpausme jau no pašiem pirmsākumiem eksistē noteiktās konkrētās formās. Mākslā iztēle realizējas māksliniecisko tēlu formā, zinātniskā sfērā - ideju un jēdzienu veidā, konstruktoru darbībā- izgudrojumu formā. Vienlaikus iztēles formu daudzveidība nenoliedz tik svarīgo nosacījumu par iztēle satura vienotību - tā ir reālā īstenība.

Darba autore, analizējot iztēles veidus, secina, ka iztēle pati par sevi ir ļoti daudzpusīga un tās pielietojums veido cilvēka personību un raksturu, kā arī veicina radošu domāšanu, kas ir ļoti svarīgs aspekts bērna attīstībai. Bērnam svarīgi ir atšķirt realitāti no fantāzijām, un to var iemācīties, izmantojot iztēli un spēju to pielietot. Svarīgs ieguldījums ir pedagogu zināšanas un spēja bērnu ieinteresēt par literārajiem darbiem un rosināt iztēles attīstību. Darba autore uzskata, ka katram cilvēkam ir savs iztēles attīstības līmenis, tomēr bērniem tas mijas ar fantāzijām, kas jāiemācās atšķirt.

1.2. Iztēles attīstība vecākā pirmsskolas vecuma bērniem

Šis vecumposms bērniem, pēc autores domām, ir svarīgs, jo pēc neilga laika sagaida lielas pārmaiņas, jo būs jāpāriet citā vidē, kurā ar vienaudžiem jāgūst jaunas zināšanas un jāapstrādā informācija. Svarīgi, lai bērns jūtas drošs aizejot no pirmsskolas iestādes, tam nav bail stāstīt savas emocijas un izpausties radoši pielietojot savu iztēli un jau gūto pieredzi.

Pirmsskolas vecuma bērna iztēle ir ļoti dzīva un radoša, jo viņš neprot norobežot īstenību no fantāzijām, realitāte nereti saplūst ar izdomu. V. Golubina uzskata bērnu iztēli par īpašu pasauli, kura ir brīva no realitātes un kurā bērns bēg no īstenības. Šo stāvokli rada tas, ka bērns objektīvo pasauli saskata simboliskos apzīmējumos, kas neattiecas uz realitāti (Golubina, 2007, 247). Bērna iztēlei ir jādabojas radoši, jo viņš vēl ir bērns un viņam ir pieļaujami ticēt pasaku varoņiem, pēc autores domām, galvenais, lai bērns spēj no savas iztēles paņemt labo un veidot savu personību.

Iztēle ir arī efektīvs informācijas pārstrādes process. Iztēle var būt cilvēka spēju pamatā, tā ļauj cilvēkam iegūt un izmantot informāciju. Vairumam cilvēku spēcīgāka ir redzes uztvere, tāpēc visbiežāk iztēle parādās vizuāli. G. Svence raksta, ka iztēle darbojas ar tēlu, priekšstatu, asociāciju ķēdēm. Tai ir nozīme abstraktās domāšanas sagatavošanā. Ar iztēli un abstrakto domāšanu saistās arī fantazēšana, kas ir raksturīga bērniem. Fantazēšana var būt arī kā aizsargmehānisms, kad traumējošu informāciju bērns spēj pārveidot fantāzijā un tādējādi samazināt tās iedarbību uz psihi. Jo mazāks bērns, jo vairāk viņš domāšanā vadās pēc iztēles un fantāzijām. Bērni reizēm pat var neatšķirt fantāzijas no realitātes un pieaugušajiem var likties, ka bērns melo (Svence, 1999, 84). Fantazēšana ne vienmēr ir labākais situācijas risinājums, bet, kā jau G. Svence minēja, tas ir bērna aizsargmehānisms, viņš apstrādā informāciju tā, kā viņam vieglāk ir to uztvert. Bērni sevi bieži pielīdzina kādam pasaku varonim, kuru viss spilgtāk atceras. Bērniem bieži viņu darbi asociējas ar kādu tēlu, ko viņš atceras un kam vēlas līdzināties.

V. Kincāns raksta, ka mazi bērni nemitīgi runā, dzied, kustas, zīmē, fantazē, tādējādi izsakot visu, ko viņi jūt, zina vai par ko domā. Bērna iztēle realizējas daudzveidīgās formās, aktivizē ļoti plašu bērna garīgo un fizisko spēju spektru un labvēlīgi ietekmē personības veidošanos kopumā. Bērna jaunrade palielina psihi un domāšanas elastību, attīsta uztveres dziļumu un precizitāti, disciplinē, iemāca paškontroli un spēju pašam analizēt savas jūtas un pārdzīvojumus (Kincāns, 2006, 226-231).

Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu iztēle ir mērķtiecīgāka. Spēlē tiek uzsākta konstruktīva vizuālā aktivitāte. Bērns jau ir izvirzījis mērķi un sāk meklēt veidus, kā tos īstenot. Viņš "uzcēla" māju vai vilcienu no kubiciņiem, piesaista veselus "attēlus" atbilstoši savam dizainam.

Vecākajā pirmsskolas vecumā bērni ir daudz ieinteresētāki par ideju atbilstību realitātei. Ievērojama izpausmes attīstība ir arī celtniecības un vizuālās aktivitātēs (zīmēšanā, modelēšanā). Pirmsskolas vecuma bērni labprāt piesaista daudz informācijas, iedodot iztēlei plašu vaļu, lai gan viņi nevar pilnībā realizēt visu, kas radīts viņu iztēlē. Tādēļ bērns reti raksta klusumā, bet biežāk tas papildina attēlu ar stāstu, kurā viņš pauž kaut ko tādu, ko viņš nevar izteikt zīmējumā. Svarīga loma vecākā pirmsskolas vecuma bērna attīstībā ir rotaļas, jo īpaši rotaļās, kurā viņi uzņemas noteiktu lomu, veic pasākumus, kas nepieciešami lomai, kas motivē viņus panākt līdzību attēlotajam tēlam vai situācijai (Iztēles attīstība bērniem, tiešsaiste).

Pirmsskolas vecuma bērnu spēles ir iztēles intensīva darba rezultāts. Parasti saka: spēlē izpaužas bērna iztēle, bet tā nav - spēlē iztēle rodas. Spēle rada īpašas iespējas daiļrades attīstībai.

Psiholoģiskie pētījumi pārliecinoši rāda, ka iztēles funkcijām pirmsskolas vecuma bērnu psihiskajā attīstībā ir ļoti liela nozīme. Iztēle raksturo pirmsskolas vecuma bērna prāta darbību un nodrošina bērna spēju:

- iztēloties sava darbības gala rezultātu;
- rīkoties izvēles situācijās;
- radīt tēlus, kas aizstāj darbību;
- iztēloties aprakstītos tēlus (Zembaha, Černova, 2004,14-18) .

Autore uzskata, ka spēles, rotaļas bērniem rosina interesi un vēlmi sevi iztēloties kādā citā tēlā. Iztēloties sevi tēlā, kurš bērnam visvairāk patīk, un viņš šajā tēlā jūtas labi, kā arī, izmantojot rotaļas un spēles bērniem, var piesaistīt uzmanību zināšanu apguvei. Bērniem vairāk patīk vārdi “paspēlēsim kādu spēli” kā “mācīsimies”, tāpēc šajā gadījumā ļoti svarīga ir pedagoga pieejam mācību procesam.

V. Hibnere uzskata, ka iztēle ir viens no bērna radošās darbības visnepieciešamākajiem izziņas procesiem. Tās gaitā notiek jaunu tēlu radīšana apziņā uz iepriekšējo uztvērumu, iepriekšējās pieredzes pamata, raksta (Hibnere, 1998, 198).

Lai attīstītu iztēli, ir nepieciešams uzkrāt atbilstošu pieredzi, lai paplašinātu ideju loku par apkārtējo realitāti. Šī pieredze tiek iegūta gan personīgajiem bērna novērojumiem, gan ar pieaugušajiem, papildinot viņu zināšanas par apkārtējiem objektiem un parādībām, savu radošo pieredzi. A. V. Zaporožets uzskata, ka nepareizs ir sabiedrības uzskats, ka iztēle sasniedz bērnus, un pēc tam pakāpeniski nomirst, atdodot ceļu uz prātīgu domāšanu. Bērna iztēle ir gan nabadzīgāka, vājāka, gan vienvērtīgāka nekā pieaugušā iztēle. Tikai audzināšanas ietekmē var veidot tādu radošo iztēli, kas raksturīga darba ņēmēja, zinātnieka un mākslinieka darbībai. Jau

pirmsskolas vecumā bērnam sāk parādīties iztēles un atmiņas attēli. Pirmsskolas vecuma bērnu vājums un ierobežota iztēle ir acīmredzami arī viņu spēlēs. Šīs spēles parasti atveido vienkāršas darbības, kuras bērni mājās vai bērnudārzā vairākkārt atrāda. Iniciatīva spēlei bērniem šajā vecumā parasti nāk ne no viņiem, bet no pieaugušajiem. Bērnu pirmās spēles ir tās, kurās pieaugušie vai vecāki bērni spēlēja ar viņiem. Tādējādi pirmsskolas bērna iztēle vispirms ir ļoti ierobežota un atšķirīga no vienas puses, viņa pasīvā atjaunošana, no otras puses - piespiedu raksturs. Pirmsskolas vecumā bērna iztēle turpina attīstīties audzināšanas ietekmē, saistībā ar bērna pieredzes paplašināšanos, viņa interešu attīstību un viņa darbību sarežģītību. Šī attīstība ir ne tikai kvantitatīva, bet arī kvalitatīva rakstura (Запорожец, 1953, 68).

Šīs funkcijas nevar izpildīt, ja netiek aktivizēta iztēle, domāšana un atmiņa. Pirmsskolas vecumā iztēle tāpat cieši saistīta ar bērna interesēm. Intereses rodas, ja objekts ir bērnam emocionāli pievilcīgs. Lai bērns attīstītos, viņam jābūt interesei par ļoti daudzām lietām. Pirmsskolas vecumā bērnu interesē viss, un tam ir objektīvs iemesls. Plašas intereses paplašina bērna dzīves pieredzi, iepazīstina viņu ar dažādām darbības sfērām, aktivizē viņa dažādās spējas. Taču bērns nevar reāli visu uzzināt, redzēt, pamēģināt, tāpēc viņam palīgā nāk iztēle. Iztēle palīdz bērnam izmēģināt darbības veidus, kas reālajā dzīvē viņa nav pieejami. Tas dod bērnam papildu pieredzi un zināšanas. Vispilgtāk interese un iztēle saplūst spēlē, tā saka J. Vorošilova un savā darbā pievērš uzmanību arī krievu psiholoģes O. Djačenko iztēles pētījumiem. O. Djačenko ir izdalījusi divus iztēles veidus - izzinošā un emocionālā.

Izzinošās iztēles galvenais uzdevums ir specifiski attēlot objektīvās pasaules likumsakarības, pārvarēt pretrunas, kas radušās priekšstatos par īstenību, pabeigt veidot un precizēt vienotas pasaules ainu. Savukārt emocionālā iztēle rodas situācijās, kad starp ES tēlu un realitāti rodas pretrunas, un ir virzīta, lai regulētu šo tēlu.

J. Vorošilova min vairākus posmus, kuros bērns apgūst iztēles līdzekļus:

- 1.posms: 2,5-3 gadu vecumā iztēle sadalās izziņas un emocionālajā;
- 2.posms: 4-5 gadu vecumā bērns grib apgūt normas, darbība likumus un paraugus. Emocionālā iztēle šajā vecumā parasti rodas saistībā ar bērna pārdzīvojumiem konflikta dēļ;
- 3.posms: 6-7 gadu vecums, šajā vecumā bērns apgūst galvenos uzvedības modeļus un darbības veidus, iemācās brīvi lietot vārdus. Emocionālā iztēle palīdz bērnam pārdzīvot traumējošas situācijas un radīt adekvātas uzvedības modeļus (Vorošilova, 2000,3-4).

Svarīgu ietekmi uz bērna mākslinieciskām spējām atstāj vizuālā darbība: zīmēšana, veidošana, aplicēšana. Zīmēšana ir ļoti svarīga nodarbe, kas palīdz bērnam vispusīgi attīstīties

Pateicoties zīmēšanai, bērņā veidojas pakāpeniska kustību korekcija acu skatiena un roku kustību saskaņošana. Zīmējot bērņs izzina un iepazīst pasauli no dažādiem skatu, punktiem, kas veicina novērošanas spēju un redzes atmiņas stabilizēšanos. Bērņa radošums ir viņa aktuālās pieredzes savdabīgs pieraksts. Līdzās vizuālajai jaunradei bērņs ne mazāk aktīvi interesējas par vārda komunikatīvām un simboliskām funkcijām. Vairākums bērņu psihologu uzskata, ka tieši šajā brīdī bērņa domāšanā notiek kardinālas izmaiņas. Bērņs vizuālā formā sāk saprast sev zināmo realitātes objektu priekšmetisko un jēdzienisko nozīmi. Uz bērņa iztēles radošo raksturu norāda arī tas fakts, ka bērņs, attēlojot noteiktu priekšmetu, to nevis kopē, bet rada šī vārda tiešā nozīmē. Bērņa iztēle rada priekšmetu, parādību un būtņu tēlus, kuriem nav analogu apkārtējā pasaulē, vai arī viņi nav tādi, kādus tos redz cilvēks. Bērņa iztēle ir svarīga pārstrukturēšanās, kas izpaužas spējā atdalīt no tēla tikai viņa izvēlētas īpašības un pārņest tās citos tēlos. Iztēle izpaužas bērņa aktīvā vēlmē pārveidot, pārstrukturēt savu pieredzi (Kincāns, 2006,226-231). Darba autore uzskata, ka bērņs psiholoģiski apzinās kā jāizskatās noteiktam priekšmetam, bet bieži pielietojot iztēli attēlo to pavisam citādāk. Ne visiem bērņiem ir, attīstīta prasme zīmēt, tāpēc arī lietu atspoguļojums ir dažāds. Bērņiem svarīgi ir izpausties radoši, tas palīdz iztēlei veidoties un pilnveidot bērņa zināšanas.

V. Zelmenis raksta, ka iztēles funkcija pirmsskolas vecumā ir īpaši nozīmīga, jo bērņam trūkst pieredzes un viņš nespēj objektīvi novērtēt apkārtējo pasauli. Lai atrisinātu problēmas, kas pastāvīgi rodas, bērņs izmanto iztēli. Iztēle aizvieto zināšanas un pieredzi, palīdz nosacīti droši justies grūtajā un mainīgajā pasaulē.

Iztēle nepieciešama arī, klausoties skolotāja stāstījumu vai, lasot grāmatu, lai ar valodas starpniecību un uz agrāko zināšanu bāzes varētu iedomāties attiecīgās ainas. Bērņa iztēle spilgti izpaužas viņa rotaļās (Zelmenis, 1981, 72).

A. Ļubļinskaatzīst, ka iztēle, veidodamās uz atdarināšanas un personiskās aktivitātes pamata, sākumā ir reproduktīva, fragmentāra un difūza, tad kļūst radošāka, loģiskāka un bagātāka. Attīstības procesā netīšās iztēles darbība, kas jaunākā pirmsskolas vecuma bērņiem atklājas galvenokārt rotaļās un praktiskajā darbībā, atbrīvojas no tām. Vecākā pirmsskolas vecuma bērņi jau tīši operē ar vārdos noformētiem tēliem, kas kļūst arvien vispārinātāki un sakarīgāki (Ļubļinska, 1979, 383).

Pirmsskolas attīstības periodā iztēle ir nozīmīgs psihiskais process, līdz skolas vecumam tā kļūst par attīstītāko izziņas procesu psihē. Iztēles attīstībā ir nozīme arī abstraktās domāšanas attīstībai. Pamazām veidojas spējas atlasīt, izvēlēties no vairākiem variantiem vienu pēc noteiktas pazīmes. 6-7 gadu vecumā bērņs apgūst galvenos uzvedības modeļus un darbības veidus, iemācās

brīvi lietot vārdus. Iztēle kļūst spilgtāka pēc satura, tomēr ir atkarīga no bērna uztveres un fantāzijas. J. Vorošilova citē franču psihologa T. Ribo uzskatu, ka iztēle savā attīstībā iziet cauri diviem periodiem, kuru vienu no otra atdala kritiskā fāze. Iztēle ir cieši saistīta ar prāta darbību. Pēc T. Ribo atziņām, intelekta attīstība sākas vēlāk, un tā noris lēnāk nekā iztēles attīstība, jo prasa lielāku pieredzi un sarežģītāku pieredzes pārstrādi. Iztēles un prāta attīstība bērnībā ļoti atšķiras. Bērna iztēle ir īpatnēja, jo tā ir nosacīti patstāvīga no prāta darbības (Vorošilova, 2000, 3,4).

Izkopjot bērna iztēli, jācenšas panākt, lai tā būtu saistīta ar dzīvi, lai tā reāli un radoši atspoguļotu īstenību. Iztēles attīstību sekmē dažādas lomu rotaļas. Bērnu radošā iztēle spilgti parādās viņu zīmējumos un citos mākslinieciskās pašdarbības veidos. Tās attīstību sekmē arī pasaku un literāro darbu klausīšanās, grāmatu ilustrāciju aplūkošana, bērniem piemērotu teātra izrāžu, kinofilmu un televīzijas pārraižu noskatīšanās (Zelmenis, 1981,12).

Literārie darbi sniedz bērnam jaunus iespaidus un zināšanas. Daudzi iespaidi, kas saglabājās bērna atmiņā, bet palikušie rosina bērna fantāzijas un iztēles attīstību. Bērna attīstība izpaužas daudzpusīgās, bieži vien spontāna rakstura darbībās, kuru mērķis ir meklēt mijiedarbes iespējas ar apkārtējo pasauli.

Analizējot pieejamo literatūru par vecākās pirmsskolas vecuma bērnu iztēles attīstību, darba autore secina, ka bērni šajā vecumā jau spēj atšķirt fantāziju no realitātes, tomēr negrib to pieņemt. Bērnam patīk sevi iztēloties citā tēlā, sev piedēvēt īpašības no kāda konkrēta tēla kā arī iegūt emocijas. Bērnam svarīgi ir kļūt par personību un veidot savu dzīves pieredzi. Autore uzskata, ka bērni savas zināšanas bieži ataino, izpaužoties radoši - dziedot, zīmējot, rotaļājoties, tādēļ svarīgi ir iesaistīt bērnus literāru darbu izzināšanā, jo šajos darbos ir valoda, emocijas, tēli, kuri bērna attīstību un zināšanu loku paplašinās. Bērnu iztēle ir bezgalīga, tomēr bērns kaut kādā brīdī spēj atšķirt iztēli no realitātes un tas notiek bērnam paliekto vecākam.

1.3. Vecākā pirmsskolas bērnu psiholoģiskais raksturojums

Vecākā pirmsskolas vecuma bērna attīstība ir ļoti svarīga tieši šajā periodā, lai pilnvērtīgi attīstītos bērna personība, loģiskā un radošā domāšana, atmiņa, iztēle. Autore uzskata, ka bērnam šajā vecumā jāspēj kontrolēt savas emocijas un no bērnudārznieka jākļūst par drošu, pārliecinātu personu, kas turpinās savas gaitas skolā, kurā ikdienas vide būs daudz agresīvāka un ar informāciju bagātāka. Bērnam jāspēj apstrādāt, informācija jātrenē atmiņā, uzdevība, emocijas.

J. Kolominskis uzsver psihisko procesu saikni intelektuālajā attīstībā. Apkārtējās īstenības izziņa virzās no dzīvās novērošanas uz abstrakto domāšanu. No psiholoģiskā aspekta „dzīvo novērošanu” nodrošina sajūtas un uztvere, kas „piegādā” smadzenēm konkrētus īstenības tēlus. Šie tēli iegulst cilvēka atmiņā. Taču, lai nokļūtu dabas noslēpumu dzīlēs, lai pārveidotu apkārtējo pasauli, nepieciešams šo sajūtu orgānu sniegto informāciju apstrādāt, pārveidot, pārvērst (Kolominskis, 1990, 179).

Bērns tikai papildina iztēli ar to, ko viņš uztver. Pieaugušo apkārtējās dzīves ietekmē viņš pakāpeniski uzkrāj arvien bagātā pieredzi - iztēles attīstības pamatu. No pirmā acu uzmetiena var likties, ka pirmsskolas vecumā iztēle ir labāk attīstīta nekā vēlākā dzīvē. Kombināciju, kas ir šī vecuma bērniem, vieglums un oriģinalitāte ir novedusi pie tā, ka daži pētnieki domā par iztēles bagātību. Tomēr patiesībā šī vieglā attēlu apvienošana norāda tikai uz iztēles vājumu. Pirmsskolas vecuma bērniem iztēlē lielāka ir novirze no realitātes nekā pieaugušam. Bet fantastiskos paskaidrojumus, ko bērniem sniedz daudzās parādības, nav saistīts ar faktu, ka šī vecuma iztēle ir labāk attīstīta nekā pieaugušajiem, bet tāpēc, ka bērns vēl nezina objektīvās pasaules likumus un parasti nezina realitāti (Vygotsky, 1991, 287).

Sajūtu un uztveres galvenais uzdevums ir uzkrāt konkrētus iespaidus par apkārtējo pasauli, atmiņas uzdevums - precīzi saglabāt to, kas ir sajūtu un uztveres uzkrāts, bet iztēles un domāšanas galvenais uzdevums pirmajā mirklī šķiet cits - pārveidot to, kas iegūts atmiņas īpašumā. Šis domāšanas un fantāzijas (tā arī var saukt iztēli) radošais saturs vedina tās uzskatīt par vienotu garīgo darbību. Vienlaikus tās ir arī atšķirīgas, proti, iztēle ir jaunu tēlu veidošana, pamatojoties uz iepriekš uztvertajiem, bet domāšana - process, kurā vispārināti tiek atspoguļota apkārtējā īstenība. Iztēles rezultāts ir tēls, bet domāšanas rezultāts - spriedumi un jēdzieni, kas izteikti vārdos.

Iztēles darbība nav iedomājama bez pieredzes uzkrājuma un tās izmantošanas. Tāpēc radošo spēju attīstība ir iespējama tikai līdz ar vienlaicīgu šo procesu aktivizāciju. Tie ir iepriekšējie procesi, kas nosaka jaunrades iespējamību. Lai iztēlotais kļūtu apkārtējiem uztverams, tam jāgūst izpausmes iespēja bērna darbībā un arī tās rezultātā.

Ar izziņas procesu palīdzību iespējams atspoguļot īstenību. Turklāt katrs no procesiem dod savu ieguldījumu: sajūtas sniedz informāciju par atsevišķām priekšmetu un parādību īpašībām un pazīmēm, uztvere veido to viengabalainus tēlus, atmiņa glabā uztverto, domāšana un fantāzija pārstrādā šo materiālu jaunās domās un jaunos tēlos (Kolominskis, 1990, 179).

A. Vorobjovs uzsver, ka iztēle un domāšana-procesi, kuri sākas, ja ir radusies problēmsituācija. Tomēr atšķirībā no domāšanas, iztēles process sākas tādās problēmsituācijās,

kurās ir daudz nenoteiktības. Cilvēkam pilnīgi nepazīstamā situācijā domāšana ir bezspēcīga, jo tai nav „pieturas punkta”, „etalona” analīzei, sintēzei, salīdzināšanai utt. Turklāt situācijas analīzē domāšana nevar izlaist nevienu posmu, bet nenoteiktā situācijā cilvēks nevar tos apzināt, sasaistīt vienā ķēdē. Tikai iztēles process var daļēji „ignorēt” visu situācijas posma secību un uzreiz iztēloties gala rezultātu.

No tā izriet, ka iztēle un domāšana iespējama tikai problēmsituācijās, ka iztēle bieži apsteidz domāšanas procesu, ka iztēle dod gala tēlu, bet domāšana detalizēti atspoguļo visu šī tēla realizācijas ceļu cilvēka priekšmetiskajā darbībā (Vorobjovs, 2000, 112). Autore uzskata, ka bērnam šajā vecumā problēmsituācijas rada rakstura īpašības, kuras nav līdz galam attīstījušās, izkoptas vai arī vispār nav izstrādājušās, jo bērna dzīves pieredze tikai sāk uzkrāties un attīstīties. Problēmas var radīt apkārtējā vide, emocijas, uztvere un, protams, daudzi citi aspekti, kuri bērnam var ieviest nedrošību.

D. Lieģeniece uzsver, ka pirmsskolas vecumā bērna attīstība notiek viņa psihiskās dzīves jomās - bērns apgūst un sistematizē milzīgu jutekliskās informācijas daudzumu, tā pilnveidojot sajūtu un uztveres procesu, domāšanu, iztēli, tīšo uzmanību un loģiskās iegaumēšanas spējas. Pirmsskolas vecumā bērns intelektuālā uzdevuma risināšanā izmanto uzskatāmi darbīgo domāšanu, pāreja uz uzskatāmi tēlaino un abstrakti loģisko domāšanu norit pakāpeniski un ir atkarīga no uzkrātās pieredzes (Lieģeniece, 1999, 65). Pedagoģi bērnam ir piemēra rādītāji, dažiem pat elki, tiem jāiemāca bērnam uzvedības normas, jāveido bērnam spēcīga personība, lai uzkrājot dzīves pieredzi, tas spētu arī skarabajā apkārtējā vidē nostiprināties kā personība un apstrādāt milzīgo informācijas plūsmu. Lai bērns justos pārliecināts par sevi, liels darbs ir jāiegulda pedagoģiem un jānostiprina D. Lieģenieces minētās bērnam nepieciešamās spējas.

Iztēle un domāšana ir cieši saistīti psihiskie procesi. Pedagoģisko terminu skaidrojošajā vārdnīcā domāšana definēta kā psihisks cilvēka izziņas process, kuru raksturo īstenības vispārināts un pastiprināts atspoguļojums. Parasti ar domāšanu saprot kopsakarību noskaidrošanu starp lietām- materiāliem un ideāliem priekšmetiem un parādībām. Domāšanas operācijas ir analīze, sintēze salīdzināšana, vispārināšana u.c., bērna domāšana attīstās darbībā ar priekšmetiem un saskarsmē ar cilvēkiem. Tēls un doma allaž ir nedalāmi, uzsver J. Kolominskis Bērna intelektuālo attīstību sekmē arī domāšanas vingrinājumi, kurus viņš veic, mācoties novērot dabu un apkārtējo dzīvi, salīdzinot priekšmetus un parādības, mācoties klausīties pasakas, stāstus un atstāstīt dzirdētā saturu, atbildēt uz jautājumiem un pašiem jautāt par nezināmo. Pirmsskolas vecuma bērniem ir raksturīga uzskatāmi konkrētā, kā arī tēlainā domāšana (Kincāns, 2006, 226-231; Kolominskis, 1990, 179).

Iztēles un domāšanas galvenais uzdevums ir pārveidot to, kas jau iekļauts atmiņā. Psihiskos procesus atdalīt citu no cita kā atsevišķi funkcionējošus nav iespējams, tāpēc iztēli ar domāšanu ērtāk aplūkot vienlaicīgi, saistībā. Tomēr tām piemīt savas atšķirības. Iztēle jeb fantāzija ir tā, kas ļauj maziem bērniem iztēloto uzskatīt par īstenību, notušet vai akcentēt vairāk savas iztēles augļus, nerēķinoties ar īstenību. Fantāzija ļauj arī pašam radīt jaunus, savu izdomu tēlus, par kuriem var stāstīt kā par īstenībā redzētiem, esošiem (Golubina, 2007, 308).

Nedaudz savādāks veids, kā domāt par saikni starp iztēlošanās spēli un prāta teoriju, kas nebalstās uz to, vai bērni saprot, ka izlikšanās ietver prātu. Ne visi izlikšanās spēles veidi, kas atvieglo izpratni par citu cilvēku garīgo stāvokli, bet gan konkrēti izlikšanās veidi, kas ietver lomu spēlēšanu. Tātad, piemēram, izliekoties par raķešu kuģi, tas neveicinātu prāta teoriju, bet izliekoties par astronautu, kurš lido ar raķešu kuģi veicinātu prāta teoriju. Gan lomu spēlēšana, gan prāta teorija prasa bērniem prognozēt citu darbību un domas. Atšķirība ir tāda, ka, kad bērni izliekas, viņiem ir loma un reālajā dzīvē viņi vienkārši prognozē, kā citai personai reaģēt. Bērnu rotaļlietas liecina, ka viņi var ieviest to, ko cilvēki konkrētajā situācijā varētu darīt, veicot simulāciju: viņi paši sevi iedomāties šajā situācijā un rīkojas pret šo iedomātu situāciju (Azar, 2002).

Pirmsskolas vecuma bērniem svarīgi ir nostiprināt savu intelektuālo attīstību, kas sevī ietver ļoti daudz nozīmīgus aspektus, lai bērns spētu izveidot pieredzes bagātu dzīvi un uztvert apkārtējo vidi.

”Reālā dzīvē” pirmsskolas vecuma bērnam, pēc autores domām, ir svešs jēdziens, bērns apstrādā iegūto informāciju un dzīvo pēc savas teorijas, kas tad ir dzīve un tās realitāte, iztēlojoties un pielīdzinot sevi kādam iepriekš dzirdētam, redzētam tēlam, kam viņš gribētu līdzināties. Autore uzskata, ka psiholoģiski bērna apziņa un domāšana ir nevainīga un “tīra”, pedagogam ir jānostiprina bērna personība, lai tam nebūtu grūtības ar apkārtējo vidi un sabiedrību.

Atmiņa ir psihisks izziņas process, kurā cilvēks iegaumē, reproducē un aizmirst domas, tēlus, kustības, t.i., pieredzi. Atmiņai cilvēka dzīvē ir ļoti svarīga loma, jo ar tās palīdzību cilvēks uzkrāj zināšanas un var tās izmantot pēc vajadzības, atzīmē A.Vorobjovs (Vorobjovs, 1996, 236). Bērna attīstībā pirmsskolas vecumā ir ļoti svarīga atmiņa, pedagogiem galvenokārt, pēc autores domām, ir nepieciešams bērnam palīdzēt attīstīt dzirdes, redzes un kustības atmiņu, tālāko procesu bērns pats progresēs, uzkrājot pieredzi. Bērnam ar labi trenētu atmiņu vieglāk būs apstrādāt jauniegūto informāciju un to pielietot.

Atmiņas un iztēles darbība mainās atkarībā no tiem motīviem, kas rosina bērna piepūli: uztvertā materiāla iegaumēšanu un atcerēšanos, jauna zīmējuma radīšanu, sacerēšanu vai

būvēšanu. Rotaļas motīva vietā stājas mācības. Atdarināšana un netīšā darbība pārvēršas par radošu darbību, kuru bērns iemācās pārvaldīt, pakļaujot savam uzdevumam (Lubļinska, 1979,53). Ar iztēli cieši saistīta arī uztveres attīstība, uztvere izpaužas kā tiešs īstenības priekšmetu, parādību un notikumu atspoguļojums apziņā ar redzes, dzirdes, taustes u.c. maņu orgānu palīdzību un saistībā ar noteiktu atspoguļotā pazīšanu un izpratni.

V. Zelmenis uzsver, ka bērni jāradina neapmierināties ar pirmajiem, paviršajiem iespaidiem, bet rūpīgi un vispusīgi iepazīt lietas un parādības, vērīgi klausīties pieaugušā stāstījumā vai priekšā lasīto pasaku, kā arī uzmanīgi novērot viņu darīto darbu, lai vēlāk to iemācītos arī paši. Uztveres un novērošanas attīstību ļoti sekmē bērnu tēlojošā darbība - zīmēšana, konstruēšana, veidošana u. c. tēlojošajā darbībā viņi parasti ieliek daudz no savas fantāzijas un nereti attālinās no īstenības. Uztveres rezultātā apziņā veidojas uztveres tēli, šie tēli no apziņas neizgaist, bet saglabājas kā atmiņas tēli jeb priekšstati. Priekšstati ir pirmās zināšanas par apkārtējo pasauli, tās atspoguļojuma pamatformu. Uz tiem pamatojas visa viņa turpmākā īstenības izziņa. Jo skaidrāki un precīzāki ir šie priekšstati, jo stabilāk tie iekļauti bērna atmiņā, jo radošāka un vieglāka ir viņa tālākā intelektuālās attīstības gaita (Zelmenis, 1981, 71).

Pirmsskolas vecuma bērniem svarīgi ir iemācīties nomierināties pašiem. Emocijas valda, ik vienā, cilvēkā, gan lielā, gan mazā, galvenais ir spēt tās savaldīt. Bērni sevi var nomierināt izmantojot savas iztēles spējas, ņemot par piemēru kādu sev tīkamu tēlu, elku vai draugu. Šajā vecumā bērniem ir ļoti svarīgi izmantot savu pieredzi, tāpat var secināt, jo vairāk bērns redzēs pozitīvo, jo vieglāk viņš spēs tikt galā ar savām emocijām (Резник, 2013, 23).

Pirmsskolas vecuma bērnos interesi izraisa pasakas vai stāsta saturs. Viņus satrauc varoņu liktenis, atbalsta vai nosoda viņu rīcību, cenšas uzzināt, ir ieinteresēti par pasakas vai stāsta noslēgumu. Bērni viegli iekļaujas stāstījumā, dod padomus, skumst, pārdzīvo līdzī. 4-5 gadu vecumā bērniem ir vieglāk kontaktēties ar kādu pasaku tēlu vai rotaļlietu nekā ar nepazīstamu pieaugušo. Bērni ļoti labprāt stāsta par savām grāmatām, dzīvniekiem, mājām un arī vecākiem. Ir svarīgi viņus uz klausīt un nepārtraukt. Bērna iekļaušanās grāmatu pasaulē notiek nevis tad, kad bērns sāk pazīt burtus un lasīt, bet daudz agrāk - kad bērnam veidojas pirmie priekšstati par apkārtējo pasauli, kad viņš sāk saprast pieaugušā runu.

Darba autore, analizējot teoriju par vecākā pirmsskolas vecuma bērnu psiholoģisko raksturojumu, secina, ka šādā vecumā bērni ir atvērti visam jaunajam, tajos rosās fantāzija, iztēle, loģiskā domāšana, radošā domāšana, atmiņas. Galvenokārt pedagogiem ir uzdevums nostiprināt bērna personību, iedrošināt to izteikt emocijas, domas un spēt motivēt bērnu radoši izpausties. Iztēle ir bērna instruments, ar kuru viņš pats sev palīdz iepazīt pasauli, apkārtējo vidi un sabiedrību.

Psiholoģiskais raksturojums katram bērnam ir individuāls, tomēr šajā vecumā iemaņas, kas attīstās bērniem, ir vienādas, atšķiras attīstības ātrums. Pirmsskolas vecuma bērnu attīstībā, pēc autores domām, svarīgi ir iesaistīt literāros darbus, kas palīdz bērnam veidot savu personību, jo pasakas, stāsti, dzejoļi u.c. literārie darbi rosina bērnu iztēli, atmiņu, radošo un loģisko domāšanu.

1.4. Literārie darbi - iztēles atraisītāji un sekmētāji

Literatūra ir viens no tiem mākslas veidiem, kas bērnam pieejams un saprotams visātrāk. Tieši ar literāro varoņu un notikumu starpniecību bērnam iespējams pārdzīvot un izjust to, ko viņam liedz reālā dzīve. Turklāt literatūra pieredzi nepaplašina vispārīgi un stihiski, bet gan to mērķtiecīgi padziļina. Šāda mērķtiecīga pieredzes padziļināšana pirmsskolas vecumā ir iespējama vieglāk nekā citos bērna vecumposmos, jo, tā kā bērns vēl nelasa pats, pieaugušais ir tas, kas izvēlas literāros darbus (Freiberga, 1997,7).

Pirmsskolas vecumā lasāmvielu bērniem izvēlas vecāki. Izvēlas, viņuprāt, labāko savam bērnam. Izvēlas vērtības, lai saprastu, kas ir labs, kas ļauns. Ar literatūru kā mākslas darbu bērns gūst priekšstatu māksliniecisko valodu un tēlainajiem izteiksmes līdzekļiem. Valodas tēlainība, salīdzinājumi, tas viss rosina bērnu aktīvai darbībai - sacerēt pasakas, izdomāt tēlus utt.

Klausoties literāro darbu, un pārdzīvojot darba varoņu rīcību, bērns neapzināti pauž savu attieksmi - priecājas un bēdājas. Galvenais ir ne tikai zināt, kas ir labi un slikti, bet gan to pierādīt ar savu rīcību. Vecākajā pirmsskolas vecumā bērniem notiek strauja intelektuālo interešu attīstība. Bērni izvērza arvien sarežģītākus jautājumus, visu vēlas izprast, saprast un visu izziņāt, rodas zinātkāre.

Latvijā par literatūru un audzināšanu vairāk runā rakstnieki, dzejnieki, bet mazāk, pedagogi. Izmantojot literāros darbus pedagoģiskajā procesā, pedagogs ne tikai paplašina bērna pieredzi pasīvi, bet, radīdams apstākļus rotaļai, rosinās aktīvu pieredzes apgūšanu. Literatūrai piemīt iespējas iekļūt cilvēka prātos, garīgajā pasaulē, viņu domās un jūtās. Bērnu ietekmē, iedarbojas uz viņu jūtām un pārliecina dažādi netiešās izteiksmes veidi- pieaugušā cilvēka personības spēks, vēl neredzētas dzīves norises, bet jo sevišķi spilgti literatūras un mākslas darbi. Mākslas darba ietekme pēc sava satura ir tieša un tikai pēc formas - netieša. Taču tieši formai bērniem domātās literatūras nosacītības izpaušmēm- ir ārkārtīgi liela nozīme, ne mazāka kā satura patiesīgumam un interesantumam (Ziedonis, 1986, 9- 31). Darba autore piekrīt iepriekš minētajai teorijai, ka bērnam svarīgi ir izprast pasaku tēlus, jo tādējādi viņš izprot to, kāds viņš vēlas būt.

Literāro darbu iedarbība ir tieši uz bērna smadzenēm, galvenais ir pievērst bērna uzmanību jau pašā sākumā, tad uzmanība būs noturīga, jo bērns vienmēr gribēs zināt beigas.

J. Osmanis uzskata, ka grūti atrast bērnu iemīļotu grāmatu, kura nebūtu ar humora nokrāsu. Humors saaužas ar sižetu, piešķir atjautības možumu dialogiem, optimisma gaišo ietonējumu tēliem. Pilnasinīga dzīve vienmēr saistīta ar humoru, tas pats sakāms arī par pilnasinīgu literatūru. Var teikt pat vēl vairāk: literatūra nevar pastāvēt bez humora, jo humors apliecina attīstītu prātu, rosina domāšanu (Osmanis, 1977, 52-84). Autore uzskata, ka humors literārajos darbos palīdz noturēt bērna uzmanību, jo bērnam svarīgi ir, lai ir interesants scenārijs. Bērns vēlas smieties, tam patīk labās lietas vairāk nekā negatīvās. Bērnam patīk, ja pedagogs, lasot, piemēram, pasaku, to dara izteiksmīgi un smieklīgajās vietās vēl pievieno mīmiku, ierasts, ka bērni ir ļoti priecīgi par šādu literārā darba atainojumu.

Bērnu literatūrā, tāpat kā pieaugušo literatūrā, tiek izmantota visa milzīgā mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu bagātība. Bērni mīl gaišus toņus, spilgtas krāsas, smieklus, tādēļ bērnu grāmatās vēl plašāk jālieto humors, jābūt spēcīgiem kontrastiem un fantāzijai. Jo mazāks lasītājs, jo mazāka ir viņa dzīves pieredze, tādēļ jo izdomas bagātākai un talantīgākai jābūt grāmatai. Bērnu grāmatās jābūt labai literārajai valodai, trāpīgiem salīdzinājumiem un personifikācijām, uzsver A. Stikāne (Stikāne, 1977, 9).

Kopīga skatīšanās un priekšā lasīšana nav tikai komunikatīva situācija, bet vairāk sociāli emocionālas saites starp bērnu un pieaugušo. Šādā veidā pieaugušie var uzzināt par bērna vajadzībām un iztēles spējām. Īsi secinot, varētu atzīmēt, ka bilžu grāmata: ierosina un izsauc gleznainus tēlus; motivē bērnu rotaļspēlei; iepazīstina ar apkārtējo pasauli, līdzcilvēku attiecībām; ierosina fantāziju, domāšanu, attīstītu valodu; caur ilustrācijām izsauc dažādas jūtas - prieku, līdzjūtību u. c., par bilžu grāmatu ietekmi uz bērniem saka, I. Freiberga (Freiberga, 1997, 33). Autore piekrīt, ka bērniem patīk arī vizualizācijas, jo, pēc autores domām, bērns tādējādi spīlgtāk spēj rosināt savu iztēli un veidot priekšstatu par kādu notikumu, ko dzirdējis. Svarīgi ir pedagogu pieeja literāro darbu izvēlē, jo bērniem nepieciešams pamācošs un intrigējošs scenārijs ar humora pieskaņu. Autore uzskata, ka no katra literārā darba bērnam ir kaut kas jāatceras, jāiztēlojas vai jāgūst emocijas, kas viņam dod iedvesmu vēl pievērsties literāro darbu izzināšanai atsevišķi vai kopā ar pedagogu.

Z. Kupleraksturo M. Stārasti kā vienu no vadošajām bērnu grāmatu māksliniecēm. Viņas darbi ne tikvien, vienmēr saistījuši bērnu uzmanību, bet arī ieguvuši viņu nedalītu mīlestību. Mākslinieces atveidoto tēlu iedarbība uz bērnu nenoliedzami ir tieša un aktīvi audzinoša. Tas liecina par mākslinieces īpašo spēju iedziļināties bērnu psiholoģijā un vajadzībās, saprast viņus.

Tāpēc mākslinieces grāmatu galvenā īpatnība ir to īpašā tuvība ar bērniem. Turklāt bērnu uzmanību jau pirmajā brīdī saista spriegais sižets un labsirdīgais humors. Bērni M. Stārstes ilustrētās grāmatas mīl un, iespējams, vispirms tādēļ, ka šeit rod sev draugus, pēc kuriem ilgojas. Šiem draugiem, ka jau dzīvē, iet visādi. Neatrūkst tiem savu likstu un nedienu. Tomēr māksliniece ir pārliecināta optimiste. Pat visriskantākajās situācijās viņa paglābs savu varoni tā, ka mēs tikai silti pasmaidīsim (Kuple, 1986, 26-28). Bērnam ir svarīgi ir uztvert visu informāciju, ko dod literārie darbi, autore piekrīt Z. Kuples spriedumam par M.Stārstes darbiem, ka tie it kā “saudraudzējas” ar bērniem, spēj uzreiz piesaistīt uzmanību. Autore uzskata, ka tas ir ļoti svarīgs aspekts, lai bērns turpinātu gribēt klausīties šos literāros darbus, jo ja bērnam patiks sižets, tad tas labprāt piekritīs klausīties vēl, kādu pasaku, stāstu, bet, ja literārais darbs bērna ausīm un apziņai ir bijis garlaicīgs, tas labāk izvēlēsies citu nodarbi. Literāro darbu atoriem jāspēj iejusties bērna domāšanā un jāskatās lietas bērna acīm.

A. Stikāne par grāmatu ilustrācijām raksta: tām jābūt spilgtām, bērnam tuvām un saprotamām. Ilustrācija bērnam ir gandrīz tas pats, kas rotaļlieta, t.i., īstenības neīsts līdzinieks. Bērnam tā interesanta tieši tādēļ, ka tajā attēlota reālā pasaule (Stikāne, 1977,11).

Literārās pasakas, tāpat kā tautas pasakas, nostiprina atziņas par vienmēr nozīmīgām ētiskām un estētiskām kategorijām un aizved klausītāju neierobežotā fantāzijas pasaulē. Literārajās pasakās, tāpat kā tautas pasakās, priekšmeti un parādības ir dzīvas. Tradicionālā, līdzsvarotā literārā pasaka tiek savesta kopā ar pavisam citādu radījumu - ar ekscentrisku, brīvas, kompozīcijas, improvizētā sižeta pasaku. Ar pasaku, kurā ir vietas visam - tīšai ačgārnībai, vārdu spēlēm, jēdzieniskiem pārpratumiem, paradoksiem. Pārdrošība ir tas, kas starp šo pasakas stāstlīniju un klausītājiem izsauc tik dzīvu reakciju. Tā literāro pasaku raksturo I. Ziedonis (Ziedonis, 1986,10).

M. Danenberga uzsver, ka bērnus I. Ziedoņa pasakas piesaista ar neparastu formu, ar pirmreizējiem tēliem un negaidītām situācijām. Tikai vērtīgi un pacietīgi iedziļinoties tekstā, īpašu uzmanību pievēršot detaļām, atklājas bagātais zemteksts. I. Ziedoņa pasaku virsmērķis ir paplašināt lasītāja tēlainās un analītiskās domāšanas iespējas, izraisīt aktīvu, vērtējošu attieksmi pret pasauli (Danenberga, 1986, 68-89).Darba autore uzskata, ka bērnam pirmsskolas vecumā patīk vairāk tādi stāsti, pasakas u.c. literārie darbi, kuru sižets ir uztverams uzreiz, jo bērnam patīk smieties un priecāties nevis iedziļināties. Autore piekrīt M. Danenbergas raksturojumam par I.Ziedoņa pasakām un bērnu interesi par tām, tomēr autore uzskata, ka šādas pasakas bērniem nevajadzētu lasīt katru dienu, lai iedziļināšanās process nespētu aizstāt interesi par literārajiem darbiem un bērns nezaudētu vēlmi klausīties un izzināt literatūru.

Savukārt Vika pasakas bērņus ievēd savdabīgā domu, jūtu, atziņu lokā. Paveras viengabalaina pasaules aina, atklājas dziļi personīga pasaules izjūta. Pasakās valda realitātes un fantastikas savijums, tajās aprakstīta pasaku pasaule bez robežām, iztēles un fantāzijas atbrīvotība. A. Stikāne atzīmē, ka mazliet savāda ir Vika pasaku pasaule. Tai pietrūkst telpiskuma. Rakstnieks atteicies no vides sīkāka raksturojuma, no dabas ainavām, no visa, kas šķietami varētu novērst uzmanību no galvenā, no dialogos, ieskicētām pārdomām par cilvēka un dabas mijiedarbībām.

Daudzi no iepriekš pieminētajiem bērnu literāro darbu autoriem raksta ne tikai pasakas, stāstus, bet arī dzeju. Dzeju pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanas pedagoģiskajā procesā izmanto maz.

I. Freiberga uzskata, ka bieži vien bērņiem patīk tieši tie dzejoļi, kuri nenozīmīgi liekas pieaugušajiem, bet tie, kuru saturs un forma, pēc pieaugušo domām, šķiet, atbilstoši bērnu uztverei, bērņiem paliek gluži vienaldzīgi. Bērņiem patīk dzejoļi ar atskaņām, refrēņiem, jo tie veido iekšēju ritma izjūtu (Freiberga, 1997, 41-42). Darba autore uzskata, ka bērņiem literatūras izzināšanas procesā nepieciešams iepazīties ar dažādiem literāro darbu veidiem un, protams, dažādiem autoriem. Bērņam literāro darbu iepazīšana, pēc autores domām, liek atraisīties domāšanai un spējai koncentrēties, tātad no tā var secināt, ka, jo dažādāka literatūra bērņam būs pieejama, jo plašāks būs redzējums uz lietām, emocijām, domāšanu.

I. Zandere bērnu literatūrā darbojas jau krietnu laiku un, būdama precīza un lakoniska dzejniece, pati viskodolīgāk raksturojusi savu dzeju. Viņai ir dziedami, dancojami, spēlējami un minami dzejoļi, skaitīkļi, baidīkļi un skraidīkļi. Daļa dzejoļu izriet no kustīguma, kūšājošās un neiztērējamās enerģijas, spēles prieka, citi, - no kāpēcīša intereses par pasauli, vēlēšanās to saprast un alkām pēc patvēruma un mīlestības. I. Zanderes dzeju gan nevar tikai nosaukt par bērnu dzeju, jo tā ir bērna un pieaugušā, gan bērna viedokļa, un tā ir nevis tīša kombinācija, bet izriet no fakta, ka šie dzejoļi ir par bērnu un pieaugušo attiecībām, par to, kas veidojas starp bērnu un viņa tēti, mammu, vecmāmiņu, opapu. Tieši šajā saskarsmē - dialogos, kopīgās rotaļās un sarunā- notiek kopīga pasaules atklāšana, jo viens no otra kaut ko gūst, tā par I. Zanderes dzeju raksta J. Treile (Treile, 2005, 29-31).

A. Kalve raksturo U. Ausekļa dzeju, uzsverot, ka dzejas krājumos ieskanas dabas motīvi, savas piederības apzināšanās un pasaules izzināšanas tēma, aicinājumu uz rotaļu un spēli. Savdabīga rotaļāšanās ar skaņām, vārdiem un to nozīmi sadzirdama un saredzama U. Ausekļa dzejā. Dzejnieks pats savus dzejoļus ir raksturojis ar vārdiem - skaneņi, skandēņi, ačgārneļi, mēles spēles un citi dzejoļi. U. Ausekļa dzejoļi rada neparastas asociācijas un spilgtas redzes gleznas, to

dzīvesprieņīgajā noskaņā ieskanas arī smeldzīgi toņi, jo kāds šai kņadā un burzmā jūtas vientuļš un nepamanīts, tā A.Kalve raksturo U. Ausekļa dzeju (Kalve, 2005,36).

J. Osmanis uzsver, ka arī dzejā humora tradīcijas saistījušās ar labsirdīgu smaidu, reālistisku dzīves komiku, pamācošu alegorisku humoru. Dažu dzejnieku daiļradē tas ir sabiedriski nozīmīgāks, mākslinieciski krāsaināks, dažu - satīriski asāks, karikatūriskāks, ārišķīgāks, vēl citu - sīkāks, maigāks, maznozīmīgāks (Osmanis, 1977, 277).

Darba autore uzskata, ka bērnam ir svarīgi caur literārajiem darbiem iepazīt pasauli, uzzināt ko jaunu. Šajā pirmsskolas bērna attīstības periods ir sākums "reālajai dzīvei", bērns ir ar plašu redzējumu uz pasauli, tas lietas iemācās sakārtot un atšķirt, tāpēc nozīmīgi ir bērnam dot pietiekami daudz informācijas, lai tas varētu atšķirt un analizēt. Katram literāro darbu autoram ir sava pieeja darbu rakstīšanā, tādējādi bērnam tiek sniegta informācija no dažādām formām, kas veido bērna spēju domāt, iztēloties lietas dažādi. Piemēram, ir ļoti daudz pasakas ar princesēm un pūķiem, bet katrai pasakai ir savādāka valoda un sižets, bērnam ir skaidrs, ka nav tikai viena princese un viens pūķis, to ir daudz, un katrs ir citādāks.

Literatūrai līdzās citām mākslas nozarēm jāveic ne ar ko neaizstājami uzdevumi. Tā salīdzinājumā ar citiem daiļrades veidiem daudz plašāk spēj veikt un veic mākslai vispār piemītošās izzinošās, sociāli un ētiski audzinošās, komunikatīvās, ētisko baudījumu, prieku sniedzējas funkcijas. Literatūra attīsta radošo domāšanu, emocionālo pieredzi, fantāziju, izkopj valodu, tā par literatūras ietekmi uz bērnu saka P. Zeile (Zeile,1977,10).

I. Freiberga uzsver, kaviens no bērnu literatūras kā mākslas veida uzdevumiem ir veidot aktīvu attieksmi pret pasauli un paust to savā darbībā. Tas tad arī izvirza literārajam darbam prasību - izsaukt klausītājā emocionālu pārdzīvojumu un garīgu aktivitāti, kas rosinās bērnu aktīvi un radoši darboties. Lai literatūras darbs spētu izsaukt bērnam emocionālu pārdzīvojumu, tam jāapmierina bērna vajadzības un intereses, jāatbilst bērna sasniegtajam psihiskās attīstības līmenim, kas savukārt nosaka bērnu literatūrai izvirzāmās specifiskās iezīmes un piemērotāku žanru izvēli (Freiberga, 1997, 45).

F. Jansons, analizēdams bilžu grāmatu pozitīvo ietekmi uz bērnu prātu un valodas attīstību, kā arī estētiskās uztveres veidošanos, citu starpā min arī zinātkāres ierosināšanu. Ilustrācijas izsauktā ziņkāre ir tā, kas stimulē bērnu uzzināt un noskaidrot ar literārā teksta palīdzību tās saturu. Tā pakāpeniski ilustrācija kā ziņkāres ierosinātāja kļūst par zinātkāres radītāju (Jansons,1998,15).

Pirmsskolas vecuma bērnu psiholoģiskās īpatnības ir par pamatu tam, ka daži no žanriem bērniem patīk vairāk. Bilžu grāmata veicina gan bērna iztēli un izziņu, gan veido izpratni

par tuvāko un tālāko pasauli. Bilžu grāmata: ierosina un izsauc gleznainus tēlus, motivē bērnu rotaļu spēlei, iepazīstina ar apkārtējo pasauli, līdzcilvēku attiecībām, ierosina fantāziju, domāšanu, attīsta valodu, ar ilustrācijas palīdzību izsauc dažādas jūtas - prieku, līdzjūtību u.c., rada noskaņojumu, spēj apstiprināt kaut kādu bērna pieredzi vai to koriģēt, rada sociāli emocionālās saites starp bērnu un pieaugušo (Zembaha, Černova, 2004,16). Bērns pirmsskolas vecumā sāk attīstīt savu personību, darba autore uzskata, ka svarīgi bērnam dot pēc iespējas vairāk iespaidus, informāciju, emocijas, lai tam vieglāk ir apstrādāt un izjust reālo dzīvi. Bērnam, izaugot no pirmsskolas vecuma, nepieciešams kļūt patstāvīgam un spēt informāciju apstrādāt un iztēloties ar savu redzējumu un iepriekš iegūtajām zināšanām.

D. Lieģeniece atzīmē, ka liela nozīme ir stāstījumam. Pirmsskolas vecumā intimitāte starp klausītāju un stāstītāju ir ļoti augsta. To nodrošina gan acu kontakts, gan stāstītāja balss, ekspresija un visa viņa personība kopumā. Bērns uztver ne tikai stāstītāju. Bērnā rodas emocionāls pārdzīvojums, kas veicina darboties iztēlei, fantāzijai, un tā rosina bērnu radošai darbībai (Lieģeniece, 1999,54).

Lasīt to un lasīt tā, lai lasāmais materiāls un lasīšanas process sagādātu jo lielāku un cēlāku prieku, tas ir viens no pamatnosacījumiem, strādājot ar pirmsskolas vecuma bērnu. O. Svenne raksta, ka lielo autoru darbi ir lielākā garīgā barība, bet nevajag ar tiem aizbarikadēt bērnus. Vajag tikai šiem darbiem pašķirt ceļu, atvērt skatu, nostiprināt gaumi. Autors uzsver, ka bērnu ievadīšanu literatūrā nevar dibināt uz tiem mehāniskiem un matemātiskiem aprēķiniem. Ievadam jābūt zināmā mērā individualizētam, pieskaņotam bērna garīgajām īpatnībām.

Bērnu iztēles un jaunrades attīstības veicināšana prasa sistemātisku darbu. Vienlaicīgi, notiek arī jūtu pasaules bagātināšana, jaunu priekšstatu radīšana, dažādu prasmju un iemaņu veidošana, gribas īpašību attīstīšana. Literārie darbi attīsta ne tikai bērnu iztēli un jaunradi, bet vienlaicīgi arī visu personību kopumā. Tomēr, dodami bērniem to vai citu literāro darbu, mēs nespējam līdz galam izsekot, kāda būs šī darba audzinošā ietekme. Literatūra dod nepārredzamu pārdzīvojumu virkni, vielu rotaļām, attēlojumiem, zīmējumiem, lasot izkopjas bērna valoda, nobriest jēdzieni, attīstās fantāzija, pieaug dziņa pēc laba un daiļa.

Aplūkojot mākslu kā procesu, aktivitāti, tā visbiežāk tiek, saistīta bērnu māksliniecisko, audzināšanu, kura izpaužas māksliniecisajā darbībā - zīmēšanā, veidošanā, sacerējumā, dejā u. c. Bērns saplūst ar autora apziņu, emocionāli pārdzīvo notikumus, tāpēc rodas emocionālā enerģija jeb iekšējā aktivitāte. Lai šī ne vienmēr līdz galam apzinātā aktivitāte neizgaistu, svarīga ir pedagogu attieksme - pedagoģiskā darbība un pedagoģisko situāciju radīšana ierosinātas aktivitātes izpaušmei bērnu darbībā. Tā var būt gan bērnu māksliniecisajā darbībā, gan rotaļa, kurā

bērni improvizē ar uztverto, gan bērnu spriedumi, attieksmes un pakāpeniska jūtu veidošanās (Svenne, 1930, 54-56).

Pedagoga uzdevums ir audzināt katru bērnu kā individualitāti - palīdzēt attīstīties tām viņam piemītošajām pozitīvajām tieksmēm un spējām, kas bagātina ne tikai viņa prāta izglītību, bet arī sirds izglītību. Pedagogam savs darbs jāorganizē tā, lai bērni paši atklātu, iepazītu, pārlicinātos un vienlaikus izjustu emocijas. Bērnām jāsaņem sevī kā atklājēju un radītāju. „Es pats varu! Es izdomāju!”- lūk, tādiem jābūt bērnu darbības moto. Tātad viens no pedagogu galvenajiem uzdevumiem ir veicināt bērnu iztēles attīstību, radošas domāšanas attīstīšanos un virzīt bērnus uz radošu darbību. Tādējādi bērni visām savām zināšanām un citām gara vērtībām pienesīs klāt jaunatklātas vērtības un vienlaicīgi, mācīsies un attīstīsies šajā procesā, saka I. Freiberga(Freiberga, 1997, 56).

Veicot teorijas analīzi, darba autore ieguva jaunas zināšanas par iztēli no pedagogu un psihologu atziņām, kā arī ieguva teorētiskās zināšanas par iztēles veidiem, to iedarbību uz bērna attīstību, vecākā pirmsskolas vecuma bērnu psiholoģisko raksturojumu, kas šajā posmā bērniem ir svarīgs un cik nozīmīgi ir pielietot iztēli bērna attīstībā. Analizējot pieejamo teoriju par literāro darbu iedarbību uz bērna iztēli, darba autore secina, ka bērniem vecākā pirmsskolas vecumā jāpiedāvā jau sarežģītāka un pamācošāka literatūra, jo bērns spēj vairāk analizēt un izspriest, pielīdzināt savas zināšanas dzirdētajam. Bērni ir ļoti daudzpusīgi, svarīgs ir pedagogu ieguldījums bērna attīstībā un informācijas pieejamībā.

Bērniem literārie darbi jau no mazotnes bagātina valodu un tās attīstību, iztēli, domāšanu un spēju izprast emociju dažādību. Autore vēlas uzsvērt, ka izvēloties literāros darbus katra vecuma bērniem, pedagogiem īpaši jāizvērtē darba saturs, lai bērns gūtu zināšanas, rosinātu iztēli un domāšanu, nevis baidītos vai iegūtu negatīvas emocijas. Literārie darbi attīsta bērnam svarīgas maņas un veicina pieredzes uzkrāšanu. Autore vēlas izcelt Alberta Einšteina ir citātu: "Ja vēlaties, lai jūsu bērns izaug inteliģents, lasiet viņam pasakas. Ja vēlaties, lai jūsu bērns izaug vēl inteliģentāks, lasiet viņam vēl vairāk pasaku." Autore piekrīt A. Enšteina teiktajam, jo uzskata, ka bērns pirmsskolas vecumā iepazīst pasauli, veido savu dzīves pieredzi caur pasakām un citiem literāriem darbiem. Pasaku sižetā vienmēr ir kāds notikums, emocijas, tēlu rīcība, kas bērnam patīks vai nepatīks, bērnam radīsies attieksme pret tēliem, veidosies spēja analizēt, kurš no tēliem pasakā bijis labs vai slikts. Sižets bērnam iemācīs kā rīkoties kādā konkrētā situācijā, piemēram, ka draudzība, mīlestība vairo labo pasaulē. Pasakām, pēc autores domām, jābūt labsirdīgām, ar pozitīvām beigām uz bez spraiģām cīņām, kuras jāizcīna pasaku tēliem, bērniem jāizprot labais un sliktais, bet ne dramatiski notikumi. Katrā pasakā atklātāk vai slēpti iekļauta kāda dzīves mācība,

pieredze, atziņa, jāprot tikai to saskatīt. Pasaka bērnam palīdz atbrīvoties no dienas sasprindzinājuma. Pēc pasaku noklausīšanas, pedagogiem būtu nepieciešams iesaistīt bērnus radošu uzdevumu izpildē, lai bērnam rosās iztēle, radošā domāšana un loģiskā domāšana.

Analizējot autoru atziņas par iztēli un literatūru kā iztēles sekmēšanas līdzekli, var secināt, ka:

- iztēle ir izziņas process, kura gaitā uz iepriekšējo uztvērumu un pieredzes pamata apziņā rodas jauni tēli. Realizējas atveidojošā iztēle - izmantojot iepriekšējos, uztvērumus dabā, attēlos, filmās, arī lasīto vai dzirdēto, var apziņā radīt atbilstošus jaunus tēlus. Tātad iztēlē piedalās atmiņa un domāšana. Iztēle ir arī efektīvs informācijas pārstrādes process;
- pirmsskolas vecuma bērna iztēle ir ļoti dzīva un radoša, jo viņš neprot norobežot īstenību no fantāzijām, realitāte nereti saplūst ar izdomu. Iztēlei un fantāzijai ir liela loma literāro darbu uztveres procesā. Tieši iztēle un fantāzija piedod tēliem emocionālu noskaņu. Jo mazāks bērns, jo vairāk viņš domāšanā vadās pēc iztēles un fantāzijām. Bērni reizēm pat var neatšķirt fantāzijas no realitātes un pieaugušajiem var likties, ka bērns melo;
- bērna iztēle realizējas daudzveidīgās formās, aktivizē ļoti plašu bērna garīgo un fizisko spēju spektru un labvēlīgi ietekmē personības veidošanos kopumā. Iztēles darbība nav iedomājama bez pieredzes uzkrājuma un tās izmantošanas. Viss, ko bērns redz un dzird, ir tas, kas veido viņa pieredzi un ir pirmais atbalsta punkts viņa tālākajai iztēles attīstībai;
- literatūra ir viens no tiem mākslas veidiem, kas bērnam pieejams un saprotams visātrāk. Tieši ar literāro varoņu un notikumu starpniecību bērnam iespējams pārdzīvot un izjust to, ko viņam liedz reālā dzīvē. Literatūra pieredzi nepaplašina vispārīgi un stihiski, bet gan to mērķtiecīgi padziļina. Literatūra veicina bērnu iztēles attīstību, radošās domāšanas attīstību un virza bērnus uz radošo darbību;
- literatūras uzdevums ir veidot aktīvu attieksmi pret pasauli. Tas izvirza literārajam darbam prasību - izsaukt klausītājā emocionālu pārdzīvojumu un garīgu aktivitāti, kas rosinās bērnu aktīvi un radoši darboties. Lai literatūras darbs spētu izsaukt bērnam emocionālu pārdzīvojumu, tam jāapmierina bērna vajadzības un intereses, jāatbilst bērna sasniegtajam psihiskās attīstības līmenim;
- literatūra daudz plašāk spēj veikt un veic mākslai vispār piemītošās izzinošās, sociāli un ētiski audzinošās, komunikatīvās, ētisko baudījumu, prieku sniedzējas funkcijas. Literatūra attīsta radošo domāšanu, emocionālo pieredzi, fantāziju, izkopj valodu;

- literārie darbi attīsta ne tikai bērnu iztēli un jaunradi, bet vienlaicīgi arī visu personību kopumā. Literatūra dod nepārredzamu pārdzīvojumu virkni, vielu rotaļām, attēlojumiem, zīmējumiem, lasot izkopjas bērna valoda, nobriest jēdzieni, attīstās fantāzija, pieaug dziņa pēc laba un daiļa.

2. Iztēles veidošanās izpēte vecākā pirmsskolas vecuma bērniem literāro darbu iepazīšanas procesā

Šajā darba nodaļā darba autore, pielietojot iepriekšējā nodaļā iegūtās teorētiskās zināšanas veiks praktisko darbu ar pētāmo grupu, veicinot bērnu iztēles attīstību pēc izstrādātiem kritērijiem, izvērtējot kritērijus trijos līmeņos - augsts, vidējs, zems- un galvenokārt iztēles attīstības veicināšanai izmantos literāros darbus. Autore vēlas analizēt, kā mainīsies bērnu iztēles attīstība, mācību procesā pielietojot literāros darbus.

2.1. Pētījuma metodoloģiskais pamatojums

Latvijā izglītības sistēma paredz, ka pirmsskolas izglītības iestādēs mērķis ir organizēt un īstenot mācību un audzināšanas procesu. Veicināt bērna vispusīgu un harmonisku attīstību, ievērojot viņa attīstības likumsakarības un vajadzības, individuālajā un sabiedriskajā dzīvē nepieciešamās zināšanas, prasmes un attieksmes, tādējādi mērķtiecīgi nodrošinot izglītojamajam iespēju sagatavoties pamatizglītības apguvei. Bakalaura darba tēmu darba autore izvēlējās, jo vēlas padziļināti analizēt vecākā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles attīstību Viļakas X pirmsskolas izglītības iestādē un novērtēt literāro darbu izmantošanu iztēles veicināšanas procesā vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Darba autore padziļināti analizēja teoriju par iztēli, tās attīstību vecākā pirmsskolas vecuma bērniem, vecākā pirmsskolas vecuma bērnu psiholoģisko raksturojumu kā arī literāro darbu iedarbību uz bērnu iztēles attīstību. Analizējot teoriju, tika gūtas teorētiskās zināšanas, lai pielietotu pētījuma veikšanā.

Pētījumā tika izmantotas vairākas empīriskās metodes: novērošana, pārrunas, iegūto rezultātu analīze.

Empīriskā pētīšana ir oriģinālās informācijas iegūšanas veids. Tai ir sevišķi svarīga nozīme, pētot sarežģītas sistēmas un procesus.

Novērošana ir objekta mērķtiecīga uztvere bez aktīvas iejaukšanās tā uzvedībā. Pētnieks ir spiests pasīvi gaidīt vajadzīgo efektu dabisko norisi, tāpēc ievērojami paildzinās nepieciešamās informācijas ieguves laiks.

Lai novērojumi būtu veiksmīgi tiem jābūt:

- apzinātiem, proti, tie jāveic ciešā saskaņā ar izvirzītajiem uzdevumiem;
- mērķtiecīgiem, proti, jāfiksē tikai tie novērojamā objekta raksturlielumi, kas vajadzīgi izvirzīto uzdevumu atrisināšanai;
- plānveidīgiem, tie jāveic pēc iepriekš pārdomāta plāna

Novērošanas efektivitāte ir atkarīga no pētnieka iepriekšējām zināšanām par novērojamo objektu, no prasmes pareizi formulēt pētījuma mērķi, no neatlaidības šī mērķa sasniegšanā, no prasmes precīzi un vispusīgi aprakstīt novērojumu rezultātus (Dukulis, 2011, tiešsaiste).

Novērošana ir viena no visizplatītākajām pedagoģisko pētījumu metodēm. Tā tiek plaši lietota pedagoģiskajā praksē. Pedagoģam vieglāk ir iepazīt savus audzēkņus tiešā uztveres ceļā dabiskos apstākļos. Vērošums kā īpašība ir cilvēka pedagoģisko spēju rādītājs. Būdamā šķietami vienkārša, pētnieciskā novērošana ir zināmā mērā sarežģīta. Šīs metodes grūtības ir galvenokārt tās, ka novērojumam jācenšas virzīt savu uzmanību uz tām pedagoģiskā procesa vai parādības pusēm un detaļām, kas atbilst novērošanas mērķim, vienlaikus aptverot visu pedagoģisko procesu.

Viena no visbiežāk izmantoto metožu kopām ir aptaujas metodes. To izmantošanas popularitāte izskaidrojama ar to, ka aptaujās iegūtā informācija saglabājas ilgi, to var izmantot atkārtoti gan visu, gan arī izlases veidā. Šīs metodes priekšrocība ir tā, ka nepieciešamo informāciju var iegūt ātri un rezultātu apstrādi var veikt gan uzreiz, gan arī pēc ilgāka laika posma. Rezultātu apstrāde neaizņem īpaši daudz laika. Darbā tiek izmantots aptaujas veids – pārrunas. Pārrunas kā aptaujas metode parasti tiek izmantotas jaunākā skolas vecuma bērnu attieksmju un viedokļu izziņai, kā arī pārējos vecumposmos, lai noskaidrotu grupas viedokli, noteiktu grupas vērtību izpratni un attīstības virzības tendenci. Pirms pārrunām svarīgi ir noteikt pārrunu mērķi, izvēlēties tādus jautājumus, kas ļauj iegūt pēc iespējas plašāku informācijas apjomu. Jautājumiem ir jābūt nepārprotamiem, jautājumi jāveido tā, lai respondentiem netiktu izsauktas negatīvas emocijas, atmiņas, pārdzīvojumi. Domājot pārrunu tēmu, autoram skaidri jāapzinās respondentu attieksme pret pētāmo jautājumu. Pārrunas parasti tiek organizētas par grupai nozīmīgu un aktuālu tēmu. Pārrunu organizēšanā un rezultātu apstrādē ir skaidri jāapzinās tā saucamais “sabiedriskās domas” fenomens, kad vairums pārrunas dalībnieku var pakļauties autoritāšu vai dominējošas domas ietekmei (Jensen, Jankowski, 1993, 8).

Darbības rezultātu jeb produkta analīze ir pedagoģiskās izpētes metode, ar kuras palīdzību var izziņāt skolēnu zināšanu, prasmju un iemaņu pašreizējo pakāpi un attīstības dinamiku, kā arī

rakstura iezīmes, kas izpaužas indivīda un vides mijiedarbībā. Visbiežāk šī pētnieciskā metode tiek izmantota mācību procesā, vielas apguves kvalitātes noteikšanai, gan arī zināšanu praktiskās lietošanas sfērā. Pētījuma rezultāti hipotēzi vai nu apstiprina, vai apgāž. Pētījuma rezultātus apkopo un izstrādā secinājumus, apkopotā informācija dod pētniekam iespēju izstrādāt pilnveidošanās iespēju sistēmu, ja hipotēze neapstiprinās vai apstiprinās daļēji (Andersen, Hovard, 2001, 5-9).

Darba Autore izvēlējās tieši šīs empīriskās pētījuma metodes, jo uzskata, ka ar to palīdzību iespējams ir uzrunāt bērnus, piesaistīt viņu uzmanību, iegūt kvalitatīvu informāciju un tās apjomu, lai pilnvērtīgi varētu veikt pētījuma analīzi.

Novērošanas metodi, darba autore izmantoja, lai novērotu bērnu radošo izpausmi zīmējumos, attieksmē un emocijās. Novērots, ka bērni spēj savu iztēli arī uzzīmēt un izteikt. Pētījumā tiek izmantota atklātā novērošana. Novērošana tika veikta pēc iepriekš izstrādāta plāna – bakalaura darba uzdevumiem. Darba autore stingri ievēroja novērošanas mērķi un uzdevumus, lai pēc iespējas kvalitatīvāk varētu novērot bērnu iztēles darbību katram bērnam individuāli.

Pārrunu metodi, darba autore, izmantoja, lai rosinātu iztēles darbību bērnos. Pētāmajā daļā tiek organizētas sarunas ar pētāmās grupas bērniem par vairākām tēmām – lietu, draudzību, Māmiņdienu, sarunu gaitā bērniem tiek uzdoti jautājumi, kas pēc autore domām, spilgti parāda bērnu iztēli, asociācijas, ko bērns iztēlojas tieši tajā brīdī. Bērna iztēle darbojas aktīvi, tomēr tās attīstības līmenis ir katram bērnam individuāls, katra lieta, emocijas situācijas vai nu rosina iztēli, vai nē. Darba autore bērnus iedrošina nebaidīties paust savu viedokli, iztēli, emocijas, jo svarīgi, lai bērni jūtas brīvi un spēj domāt radoši neaprobežojot savu fantāziju.

Iegūto rezultātu analīze tika veikta pēc iepriekš izvirzītiem uzdevumiem un hipotēzes. Tika analizēta katra bērna iztēles darbība un attīstība pirms pētījuma un pēc. Analizēti tika bērnu darbi, izteikumi, emocijas. Katrs bērns pētāmajā grupā ir individuāla personība, tomēr, analizējot bērnu aktivitāti un iztēles darbību, autore secina, ka darbojas arī iepriekš minētās „sabiedriskās domas” fenomens, dažreiz bērni seko „bara instinktam”. Izvirzītais bakalaura darba mērķis tika sasniegts un izvirzītā hipotēze apstiprinājās.

2.2. Pētāmās grupas raksturojums

Praktiskais pētījums tika veikts Viļakas novada X pirmsskolas izglītības iestādē ar dažāda pirmsskolas vecuma bērniem, un darbā atspoguļoti vecākā pirmsskolas vecuma bērnu darbi un to analīze. Grupiņu apmeklēja 13 bērni, 9 no tiem ir 5-6 gadus veci bērni un 4 bērni ir 4-5 gadu vecumā.

Raksturojot visu grupu kopumā, var teikt - bērni ir ļoti dažādi, atraktīvi, zinoši un zinātkāri. Bērni labprāt iesaistās dažādās rotaļās un nodarbībās. Tika novērots, ka bērnus interesē grāmatas, daži jau apguvuši lasīšanas prasmes, citiem vienkārši patīk aplūkot attēlus. Bērniem ļoti interesē enciklopēdijas, it īpaši tās, kur stāstīts par to, kā viss radies, kuras kopīgi lasām, pētām attēlus un diskutējam par dažādām tēmām.

Grupiņā ir pieņemts, ka bērni var atnest savas grāmatas no mājām šīs grāmatas mēs kopīgi lasām, pētām ilustrācijas un pārrunājam redzēto un dzirdēto. Pasaku grāmatas skolotāja arī lasa pusdienlaikā, bērniem dodoties dienu.

Vērojot bērnu atnestās grāmatas, var redzēt bērnu intereses un aizraušanās. Enijai un Sintijai interesē lelles, princeses un skaistas kleitas, tāpēc meitenes arī grāmatas biežāk lasa un skatās par princesēm, jo viņas ir apguvušas lasīt prasmi. Toties Aleksandru ar Rinaldu interesē tieši pretēji - dažāda veida auto, roboti un, protams, viņi arī izvēlas atbilstošas grāmatas. Nelli, Alise un Olerts biežāk aplūko grāmatas ar košām ilustrācijām. Visiem bērniem ļoti patīk enciklopēdijas, kurās aplūko bildes un uzdod jautājumus par viņiem vēl nezināmo un nesaprotamo. Zēnu un meiteņu intereses šajā grupiņā ļoti atšķiras.

Bērni literārajos darbos sastopamos tēlus saista ar sevi, mēģina pārņemt to īpašības, kopīgi izdzīvo ar emocijām daiļdarbā piedzīvoto. Grupā bērni pasaku izspēlē dažādos veidos, ar mīkstajām rotaļlietām, izspēlē teātri ar pašu gatavotām rotaļlietām no dabas materiāliem. Bērniem darbojoties, var novērot, kā darbojas bērnu iztēle un fantāzija. Autore pielietoja jauniegūtās zināšanas par bērnu iztēli un tās attīstību pirmsskolas vecuma bērnos, spēj precīzāk un padziļinātāk izvērtēt pētāmās grupas iztēles attīstības līmeni un kāda ir bērnu attieksme pret literārajiem darbiem.

Lai novērtētu bērnu iztēli, tika izstrādāti kritēriji:

- bērns rada jaunus tēlus;
- bērns rada jaunas sižeta līnijas;
- bērns piedāvā jaunu aktivitāti;
- bērns izmanto savu pieredzi;
- bērns orientējas uz rezultātu.

Pirms tika veikts pētījums, darba autore (turpmāk tekstā - skolotāja) veica bērnu iztēles novērtēšanu pēc iepriekš izstrādātajiem kritērijiem. Katram no kritērijiem skolotāja izveidoja trīs

līmeņus – augsts, vidējs un zems (sk.1. tabulu). Katram līmenim ir apzīmējums 3 baļļu sistēmā.
Augsts līmenis - 3 balles, vidējs līmenis - 2 balles, zems līmenis - 1 balle.

1.tabula. Bērnu iztēles vērtējums pētījuma sākumā

Kritērijs	Augsts līmenis	Vidējs līmenis	Zems līmenis
Bērns rada jaunu tēlu	Spēj radīt sevis izdomātus tēlus no iepriekšgūtās pieredzes, izrāda iniciatīvu veidot jaunu tēlu pēc savas gribas.	Spēj izveidot tēlu, uzzinot papildus informāciju, jautājot grupas biedriem vai skolotājam, ierosinot diskusiju.	Neizrāda interesi par jaunu tēlu veidošanu, klausās citu bērnu idejās, bet pašam nav iedvesmas radīt jaunus tēlus
Bērns rada jaunu sižeta līniju	Spēj vairākus notikumus savirknēt vienā sižeta līnijā, pieliekot savas zināšanas, iztēli un arī jauniegūto informāciju.	Labprāt pēc skolotājas vai grupas biedru aicinājuma piedalās sižeta līnijas veidošanā, dalās savā pieredzē un iesaistās.	Neizrāda nekādu iniciatīvu veidot sižeta līniju vai dalīties savās zināšanās un pieredzē.
Bērns piedāvā jaunu aktivitāti	Iesaistās visās aktivitātēs un vēlas dalīties ar savām izdomātajām un jau zināmajām aktivitātēm, aktīvi piedāvā savus variantus.	Piedāvā savu aktivitāti pēc skolotājas vai grupas biedra uzaicinājuma.	Izvairās no savu aktivitāšu ierosināšanas, neizmanto savas idejas un zināšanas.
Bērns izmanto savu pieredzi	Aktīvi dalās savā pieredzē, iesaista to savos darbos un iztēlē. Vēlas uzkrāt savu pieredzi un iegūt arvien jaunas zināšanas.	Prot izmantot savu pieredzi pēc vajadzības, labprāt dalās ar to.	Negrib dalīties ar savu pieredzi, izmanto to tikai tad, kad ir tāds uzdevums, kas obligāti jāizpilda.
Bērns orientējas uz rezultātu	Svarīgs ir rezultāts, ļoti svarīgi ir uzslavas vārdi par paveikto darbu. Paveic darbu līdz galam.	Labprāt veic darbus, taču bieži pietrūkst pacietības pabeigt lietas līdz galam.	Neizrāda interesi par iegūstamo rezultātu. Negribīgi paveic darbus vai neizdara tos līdz galam.

Lai sekmīgi veiktu iztēles veidošanās izpēti, svarīgi sniegt katra bērna individuālo raksturojumu, īpašu uzmanību pievēršot bērnu iztēles izpausmēm.

Elīza - Ievēro grupas kārtības un uzvedības noteikumus. Prot novērtēt savu un biedru darbu, izrāda uzticību, darbojas kolektīvā saskaņā ar citiem. Prot sevi aizstāvēt. Runā skaidri, labprāt klausās, kad viņai lasa. Prot analizēt, izteikt savu attieksmi pret daiļdarba varoņiem. Pazīst daudzus burtus, prot uzrakstīt savu vārdu ar drukātiem burtiem. Skolotāja uzskata, ka Elīzai ir attīstīta fantāzija un iztēle, Elīza spēj radīt jaunus tēlus, pielietojot iegūtās zināšanas un savu izdomu. Iztēle Elīzā rosās, un tā spēj savas idejas izteikt un apvienot, lai izveidotu jaunus tēlus. Elīza spēj radīt sižeta līnijas, meitenei piemīt spēja pašai izdomāt savus stāstiņus. Elīza saglabā jauniegūto informāciju un veiksmīgi to prot apstrādāt un pielietot savas iztēles veidošanā. Meitene piedāvā aktivitātes saviem grupas biedriem un skolotājai, vienmēr vēlas, lai viņas aktivitāte tiek ievērota. Elīza izmanto savu pieredzi gan aktivitātēs, gan iztēles rosināšanā, meitene labprāt dalās ar savām zināšanām un iegūto pieredzi ne tikai pēc skolotājas aicinājuma, bet arī pati izrāda iniciatīvu dalīties. Meitenei patīk, ja viņas darbu novērtē, Elīzai ir, izcilas spēja, orientēties uz rezultātu, patīk visus darbus pabeigt un iesaistīties diskusijās un aktivitātēs, kas palīdz meitenei veidot savu pieredzi un rosināt iztēli. Elīza ir viena no grupas līderēm.

Rinalds - Uzņemas iniciatīvu un izrāda uzticību, prot sevi aizstāvēt, darbojas kolektīvā saskaņā ar citiem. Pazīst burtus, raksta savu vārdu ar drukātiem burtiem. Cenšas lasīt zilbes, izrāda interesi par lasīšanu. Uzdod jautājumus bērniem un pieaugušajiem. Runā droši un pārliecinoši. Atbild uz skolotājas uzdotajiem jautājumiem, veido īsus teikumus. Labprāt piedalās dažādās diskusijās un ir zinātkārs. Darbus veic bez steigas, akurāti. Rinalds spēj radīt jaunus tēlus un sižeta līnijas, zēnam, pietrūkst vēlme, izpausties, vairāk izvēlas būt "pasīvs" kā aktīvs. Rinaldam patīk iesaistīties diskusijās, un tā rezultātā dažreiz rodas jauni tēli un sižeta līnijas, tomēr pastāvīgi zēns neveido savus tēlus un sižeta līnijas. Rinalds nevēlas plānot, ierosināt jaunas aktivitātes. Zēns prot pielietot savu pieredzi praktiski, tomēr nelabprāt to dara. Skolotāja novēroja, ka Rinalds vienmēr ir orientēts uz rezultātu, bet ne vienmēr līdz galam sanāk izdarīt visus darbus, pielietot pieredzi, skolotāja secina, ka Rinalda orientācija uz rezultātu ir nepietiekama līdz 3 ballēm.

Sintija - Ievēro grupas kārtības un uzvedības noteikumus. Prot novērtēt savu un biedru darbu, izrāda uzticību, rotaļājas vairāk vienatnē, maz komunicē ar vienaudžiem. Atpazīst burtus, nosauc vārdus ar doto skaņu, prot noteikt skaņas atrašanās vietu vārdā un grafiski attēlo. Uzmanīgi klausās, atbild uz jautājumiem par lasīto. Veido īsu stāstījumu par attēlu, stāstījumā parādās izteiksme, var izdomāt pasakai beigu daļu. Sintija spēj augstā līmenī radīt jaunus tēlus,

izmantojot savu pieredzi un uzkrātās zināšanas. Sintija spēj radīt jaunas sižeta līnijas, meitenei piemīt spēja radoši domāt un pielietot savas zināšanas un vēlmi radīt ko jaunu. Meitenei ir spēja piedāvāt savas aktivitātes, jo Sintija tikai dažreiz piedāvā savas aktivitātes, vairāk vadoties pēc "bara instinkta". Sintijai spēja izmantot savu pieredzi ir, jo pēc skolotājas domām, meitene pati pašplūsmā neizmanto un nepiedāvā savas iegūtās zināšanas, Sintija to vairāk dara uz pieprasījumu. Sintija ir orientēta uz rezultātu augstā līmenī, Sintija ir vairāk radusi strādāt vienatnē, nostāk no grupas, tomēr prot izdarīt darbus līdz galam un rādīt priekšzīmi.

Aleksandrs - Kontaktējas ar bērniem un pieaugušajiem grupā. Ievēro grupas kārtības un uzvedības noteikumus. Prot novērtēt savu un biedru darbu, izrāda uzticību, darbojas kolektīvā saskaņā ar citiem. Prot sevi aizstāvēt. Pazīst burtus, raksta savu vārdu ar drukātiem burtiem. Cenšas lasīt zilbes, izrāda interesi par lasīšanu. Uzdod jautājumus bērniem un pieaugušajiem. Runā droši un pārliecinoši. Atbild uz skolotājas uzdotajiem jautājumiem. Labprāt piedalās dažādās diskusijās, un ir zinātkārs. Aleksandra spēja radīt jaunus tēlus ir vērtējama 2 ballēs, jo zēns iesaistās diskusijās un no saņemtās papildus informācijas Aleksandrs spēj radīt jaunus tēlus. Zēns prot apvienot jauniegūto informāciju un iesaistās sižeta līniju veidošanā. Aleksandrs vienmēr izrāda vēlmi pēc jaunas, tieši viņa izdomātas aktivitātes, arī spēja pielietot savu pieredzi Aleksandram ir augstā līmenī, zēns labprāt izmanto savas zināšanas. Aleksandram piemīt spēja orientēties uz rezultātu.

Enija - Labprāt kontaktējas ar bērniem. Piedalās citu organizētajās rotaļās un labprāt pati vada rotaļas. Prot kontaktēties ar dažāda vecuma bērniem. Vajadzības gadījumā prot sevi aizstāvēt. Pakļaujas skolotāja aizrādījumiem, izrāda uzticību. Atpazīst visus lielos un mazos burtus, nosauc vārdus ar do to skaņu, prot noteikt skaņas atrašanās vietu vārdā un grafiski attēlo. Lasa zilbes un vārdus. Uzmanīgi klausās, atbild uz jautājumiem par lasīto. Veido īsu stāstījumu par attēlu, stāstījumā parādās izteiksme, var izdomāt daiļdarba nosaukumu. Izrunā visas skaņas, loģiski formulē savu domu, nosauc visus priekšmetus, darbības, īpašības ap sevi. Enijai ir augstā līmenī spēja radīt jaunus tēlus un sižeta līnijas, meitene veiksmīgi pielieto savas zināšanas, kā arī vēlas pielietot jauniegūto informāciju. Enijai nav problēmu izdomāt notikumus un izteiksmīgus sižetus. Enijas spēja piedāvāt jaunas aktivitātes ir vidējā līmenī, jo meitene nav tendēta uz savām aktivitātēm, vairāk pakļaujas "bara instinktam". Enija spēj pielietot savu pieredzi meitene atceras plašu informācijas apjomu, kas palīdz darboties radoši. Enija orientējas uz rezultātu meitenei ļoti svarīgi ir uzslavas vārdi, kā arī, gala rezultāts.

Gints - Rotaļājas ar visiem grupas bērniem, labprātāk spēlējas ar saviem vienaudžiem. „Zīmē” lielos drukātos burtus, var uzrakstīt savu vārdu. Klausās neuzmanīgi, uz jautājumiem atbild ar

vienu vārdu. Gints spēj radīt jaunus tēlus, bet zēns to dara, jo tas ir jādara. Pietrūkst spēja apvienot zināšanas un radīt ko jaunu. Gints neizrāda iniciatīvu veidot sižeta līniju, kā arī pielietot tās veidošanā savu pieredzi un zināšanas, zēns nekad nepiedāvā savu aktivitāšu variantus. Gints izmanto savu pieredzi, ja to nepieciešams darīt, bet neizrāda nekādu vēlmi izzināt ko jaunu, ko pierāda arī fakts, ka zēns neiesaistās diskusijās. Gints orientējas uz rezultātu dažreiz.

Olerts - Runā savieno vārdus, nosauc attēlā redzētos priekšmetus. Neizrunā pareizi daudzas skaņas. Labprāt klausās, kad viņam lasa. Atbild uz skolotāja jautājumiem, cenšas veidot īsus vienkāršus teikumus. Prot rakstīt savu vārdu ar drukātiem burtiem. Ievēro grupas kārtības un uzvedības noteikumus. Prot novērtēt savu un biedru darbu, izrāda uzticību, darbojas kolektīvā saskaņā ar citiem. Olerts spēj radīt jaunus tēlus. Zēns spēj izveidot jaunas sižeta līnijas, pielieto savas zināšanas, tomēr zēnu ir nepieciešams motivēt. Olerts izvairās un nevēlas piedāvāt jaunas aktivitātes. Olerts prot izmantot iegūtās zināšanas, tomēr nelabprāt to dara un tikai dažreiz izmanto savu pieredzi. Zēnam kaut kādā brīdī, tomēr pietrūkst uzmanības pabeigt iesākto darbu un līdz galam motivēt sevi sasniegt rezultātu.

Nelli - Ievēro grupas kārtības un uzvedības noteikumus. Prot novērtēt savu un biedru darbu, izrāda uzticību, darbojas kolektīvā saskaņā ar citiem. Prot sevi aizstāvēt. Atpazīst dažus burtus, nosauc vārdus ar doto skaņu, prot noteikt skaņas atrašanās vietu vārdā. Uzmanīgi klausās, atbild uz jautājumiem par lasīto. Veido īsu stāstījumu par attēlu, stāstījumā parādās izteiksme, var izdomāt pasakai beigu daļu. Nelli spēj radīt jaunus tēlus, bet nepielieto iztēli pilnībā, tomēr spēja radīt jaunu sižeta līniju Nelli ir 3 baļļu apmērā, meitene izrāda iniciatīvu un pielieto savas zināšanas un pieredzi. Meitenei vienmēr patīk, ja viņas idejas tiek novērtētas, tāpēc Nelli bieži piedāvā savas aktivitātes. Meitene pielietot savu pieredzi, lai izpildītu darbus, Nelli ir orientēta uz rezultātu, meitenei patīk saņemt uzslavas, pielietot savas zināšanas, iegūt jaunas zināšanas un pieredzi.

Alise - Spēlējas pārsvarā viena pati, rotaļietas un darba vietu sakārto. Runā savieno vārdus, nosauc attēlā redzētos priekšmetus. Labprāt klausās, kad viņai lasa. Atbild uz skolotāja jautājumiem ar vienu vārdu, neveido teikumus. Atkārto teikumu, ja pasaka priekšā. Iemācās un runā dzejoļus no galvas. Alises spēja radīt jaunus tēlus ir vidējā līmenī, meitenei ir vēlme radīt jaunas sižeta līnijas, tomēr līdz galam Alise neprot pielietot savas zināšanas. Alise nevēlas ierosināt aktivitātes un neizrāda nekādu iniciatīvu. Alise neizmanto savas zināšanas un pieredzi. Iepriekšminētie kritēriji meitenei traucē sasniegt rezultātu un noturēt uzmanību.

Analizējot bērnus pēc izvirzītajiem kritērijiem, secina, ka bērni šajā pirmsskolas izglītības iestādē vecākajā grupiņā ir ļoti dažādi un katrs ar savām interesēm, iztēles dotībām un

spēju lietām piedēvēt savas īpašības. Iztēle darbojas visiem bērniem, tomēr kādam tā ir attīstītāka un radošāka, kādam - pasīvāka. Bērni labprāt iesaistās darbos un vēlas uzzināt ko jaunu. Skolotāja uzskata, ka šajā vecumā ļoti svarīgi ir veidot labu kontaktu ar bērniem un ļaut tiem izzināt pasauli, palīdzot izprast lietu nozīmi. Pedagogam jāpalīdz bērnam rosināt savu iztēli un domāšanu, radīt jaunus tēlus un sižeta līnijas, pētāmajā grupiņā vairākums bērni rada jaunus tēlus un sižeta līnijas dažreiz. Pētāmajā grupiņā bērni nelabprāt piedāvā savas aktivitātes, jo no 9 bērniem četri – Rinalds, Gints, Olerts un Alise, nekad nepiedāvā savas izdomātās aktivitātes. Vairākums bērni izmanto savu pieredzi, lai iegūtu jaunas zināšanas un izkoptu jau iegūtās, kā arī 7 no 9 bērniem vienmēr ir orientēti uz rezultātu, kas, pēc skolotājas domām, ir labs rezultāts. Pedagogiem nepieciešams strādāt ar bērnu interesēm un vēlmēm, iesaistot literāros darbus, palīdzēt bērniem kļūt daudzpusīgiem un radošiem, attīstīt vairāk bērnu iztēli un palīdzēt iepazīt pasauli no dažādiem skatu, punktiem.

Uzskatāmi bērnu iztēles izpausmes pētījuma sākumā var aplūkot 2.tabulā.

2.tabula. Bērnu iztēles vērtējums pētījuma sākumā

Kritēriji	Bērns rada jaunu tēlu	Bērns rada jaunu sižeta līniju	Bērns piedāvā jaunu aktivitāti	Bērns izmanto savu pieredzi	Bērns orientējas uz rezultātu
Bērnu vārdi					
Elīza	3	3	3	3	3
Rinalds	2	2	1	2	3
Sintija	3	3	2	3	3
Aleksandrs	2	2	3	3	3
Enija	3	3	3	3	3
Gints	2	1	1	2	2
Olerts	2	2	1	2	3
Nelli	2	3	3	3	3

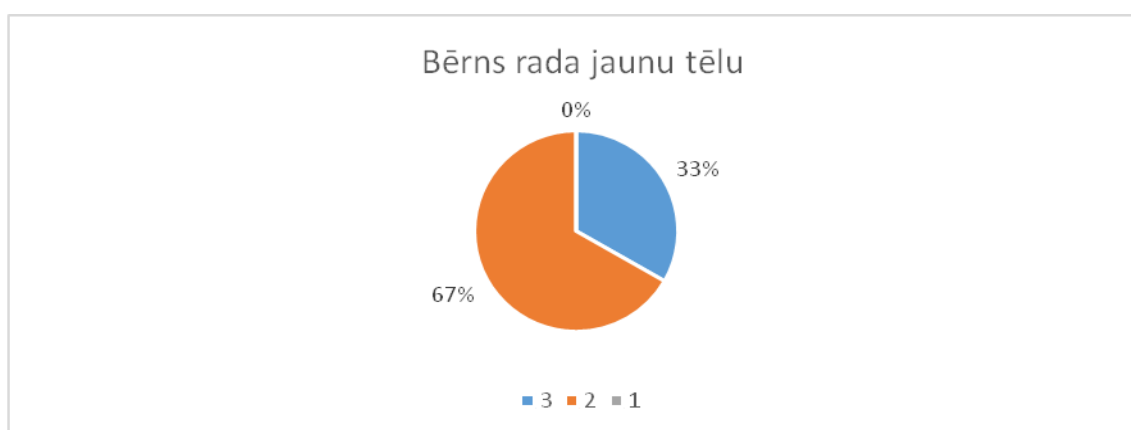
Alise	2	2	1	1	2
-------	---	---	---	---	---

Kritēriju rādītāji: **3 – augsts līmenis, 2 - vidējs līmenis, 1 – zems līmenis.**

Kā liecina novērojumi, visi bērni spēj radīt jaunus tēlus rotaļās un sacerot stāstus, pasakas, bet Rinalds, Aleksandrs, Gints, Olerts, Nelli un Alise to dara dažreiz. Jaunu tēlu radīšanā bērni izmanto pieredzi un paši ierosina dažādas aktivitātes. Bērnu daļēji interesē darbības rezultāts, Gints un Alise ne vienmēr ieinteresēti par rezultātu. Olertam un Gintam nepadodas pats stāstīšanas process, jo zēniem grūtības sagādā daudzu vārdu un skaņu pareiza izrunāšana, bet Olerts vienmēr ir ieinteresēts par rezultātu, atšķirībā no Ginta, taču Gints cenšas savos darbos balstīties uz pieredzi. Alise ir noslēgta sevī, maz komunicē ar grupas biedriem, vairāk nodarbojas vienatnē. Elīza un Enija ir izteiktas līderes, tāpēc arī cenšas būt labākās grupā, kas ir ļoti pamanāms. Meiteņu darbi ir balstīti uz pašu pieredzi, gan jaunām sižeta līnijām un tēliem, gan viņu piedāvātajām aktivitātēm, kas ir orientētas uz rezultātu. Sintija spēj radīt jaunu sižeta līniju un izdomāt jaunus tēlus, meitene ir orientēta uz rezultātu, bet grūtības sagādā aktivitāšu piedāvāšana.

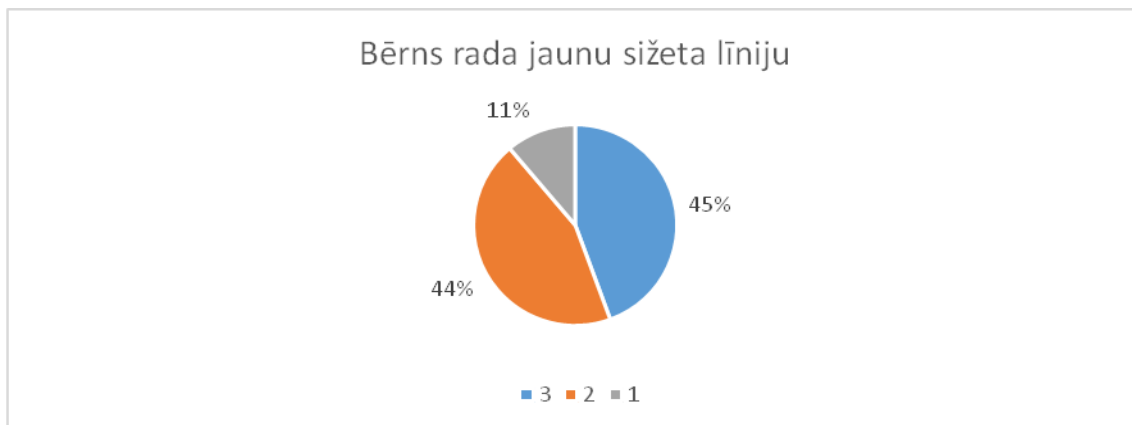
Darba autore izveidoja par katru kritēriju diagrammu, lai vieglāk ir pārrēdzami, tabulā apkopotie dati, cik procentuāli no kopēja bērnu skaita, ir apguvuši katru izvirzīto kritēriju, pirms tiek veikts praktiskais darbs ar bērniem.

Kritērijs – bērns rada jaunu tēlu - 33% no kopējā bērnu skaita pētāmajā grupiņā vienmēr rada jaunus tēlus, bet 67% tikai dažreiz (sk. 3. attēlu).

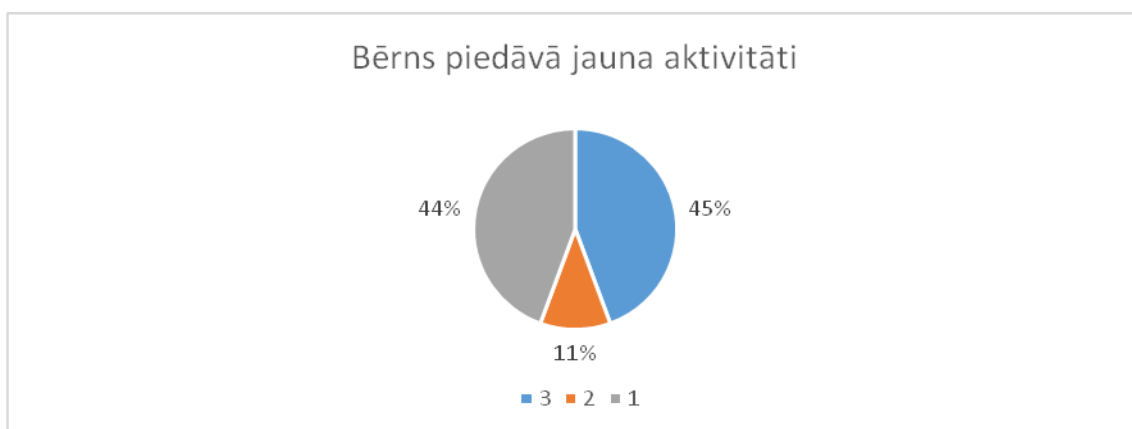
3. Attēls. Bērns rada jaunu tēlu

Kritērijs – bērns rada jaunu sižeta līniju. Diagrammā redzams, ka 45% no bērniem ir motivēti vienmēr veidot jaunas sižeta līnijas, 44% dažreiz un 11% nekad, skolotāja secina, ka šīs prasmes ar praktisko darbu jāmēģina uzlabot (sk. 4. attēlu).

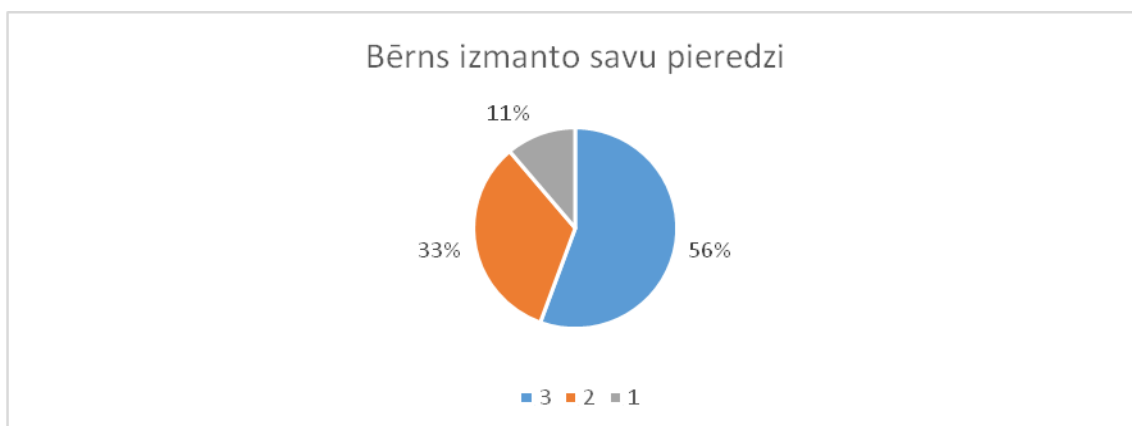
4. Attēls. Bērns rada jaunu sižeta līniju

Kritērijs – bērns piedāvā jaunu aktivitāti. Vērojot bērnus, skolotāja secina, ka 45% no bērniem vienmēr piedāvā jaunu aktivitāti, 11% dažreiz un 44% nekad. Skolotāja, veicot praktisko darbu, var mēģināt motivēt bērnus iesaistīties jaunu aktivitāšu rosināšanā (sk. 5. attēlu).

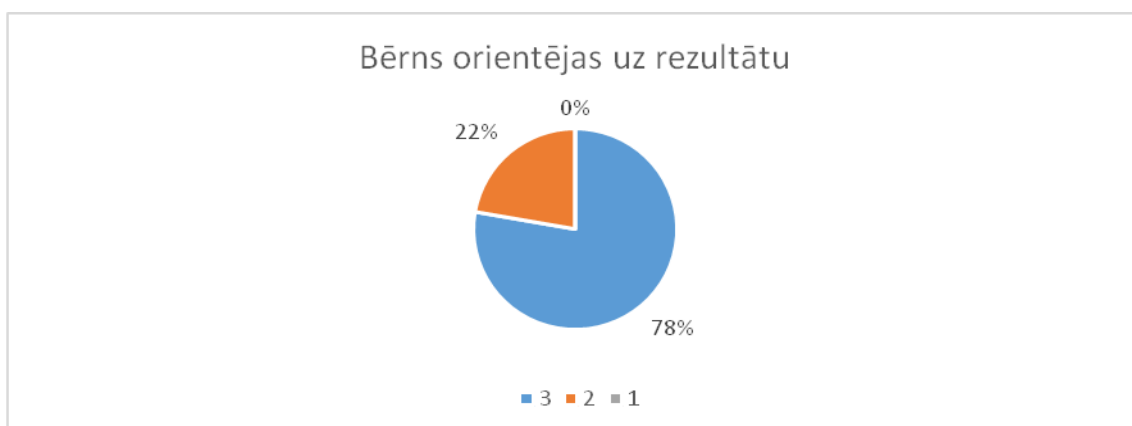
5. Attēls. Bērns piedāvā jaunu aktivitāti

Kritērijs – bērns izmanto savu pieredzi (sk. 6. attēlu), rādītāji ir 56 % izmanto savu pieredzi vienmēr, 33% dažreiz un 11% nekad, skolotāja secina, ka arī šo kritēriju ir nepieciešams uzlabot, lai bērni, izmantojot savu pieredzi, varētu radošāk pielietot savu iztēli un radošo domāšanu.

6. Attēls. Bērns izmanto savu pieredzi

Vērojot bērnus darbībā un analizējot to pašreizējās zināšanas un iztēles attīstību, skolotāja novēro, ka kritērijam – bērns orientējas uz rezultātu (sk. 7. attēlā), redzams, ka 78% vienmēr orientējas uz rezultātu, bet 22 % dažreiz. Šos rādītājus skolotāja ar literāro darbu iesaisti mēģinās uzlabot.

7. Attēls. Bērns orientējas uz rezultātu

Bērnu sasniegumu vērtēšanas materiālus pedagogs iegūst no bērnu darbiem. Pirmsskolā tie ir bērnu zīmējumi un citi radošie darbi. Jebkurš bērna darba rezultāts sniedz informāciju par bērnu, par viņa attieksmi, par viņa rakstura iezīmēm, par apgūtajām zināšanām un prasmēm. Bērnu rezultātu analīze iegūst lielāku objektivitāti, ja skolotājs vēro pašu darbības gaitu.

Tā kā praktiskā pētījuma mērķis ir pētīt vecākā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles attīstību, tad īpaša uzmanība tika pievērsta šo bērnu iztēlei un tam, kā iztēles attīstību rosina bērnu literatūra. Praktiskajā darbā piedalījās visi bērni. Uzklusot bērnu stāstus, sarunas ar bērniem tika veiktas individuāli. Skolotāja nākamajā darba nodaļā veic praktisko darbu ar

bērniem, dodot bērniem uzdevumus, vērojot un analizējot bērnu iztēli pēc iepriekš izstrādātajiem kritērijiem un to līmeņiem.

2.3. Praktiskais darbs ar bērniem

Iztēlei un fantāzijai ir liela loma literāro darbu uztveres procesā. Tieši iztēle un fantāzija piedod tēliem emocionālu noskaņu. Pirmsskolas vecuma bērns ir ļoti aktīvs un zinātkārs. Viņš nemitīgi meklē iespējas darboties, iepazīt pasauli. Bērnu priekšstati par apkārt notiekošo veidojas no paša bērna piedzīvotā un iepazītā. Šajā laikā pedagoga galvenais uzdevums ir veicināt bērnu iztēles attīstību, radīt tādus apstākļus, lai bērni apgūtās zināšanas, prasmes, iemaņas un attieksmes savā darbībā mācītos izmantot radoši. Augot bērnam, viņa pasaules izzināšana un iepazīšana paplašinās, pakāpeniski pāriet no konkrētā uz vispārīgo. 4 - 5 gadu vecumā visas bērna pārdzīvojuma emocijas simboliski izpaužas pasaku varoņos. Pēc tam bērns pats sāk radīt tēlainas situācijas, kur viņš iejūtas kādā no tēliem. 6 - 7 gadu vecumā iztēles attīstīšana nonāk tādā līmenī, ka bērns ir spējīgs dzīvot tēlainajā pasaulē.

Literārā darba uztveres procesā aktīvu darbību veic iztēle. Tieši iztēle, pārstrādādama jutekliski uztverto, rada tēlus ar noteiktu emocionālu noskaņu un ļauj redzēt un pārdzīvot.

V. Zelmenis raksta, ka iztēles funkcija pirmsskolas vecumā ir īpaši nozīmīga, jo bērnam trūkst pieredzes un viņš nespēj objektīvi novērtēt apkārtējo pasauli. Lai atrisinātu problēmas, kas pastāvīgi rodas, bērns izmanto iztēli. Iztēle aizvieto zināšanas un pieredzi, palīdz nosacīti droši justies grūtajā un mainīgajā pasaulē.

Iztēle nepieciešama arī, klausoties skolotāja stāstījumu vai, lasot grāmatu, lai ar valodas starpniecību un uz agrāko zināšanu bāzes varētu iedomāties attiecīgās ainas. Bērna iztēle spilgti izpaužas viņa rotaļās (Zelmenis, 1981, 72). Iztēle ir cieši saistīta ar radošo domāšanu. Tās gaitā notiek jaunu tēlu radīšana apziņā. Radošā iztēle ir viens no mākslinieciskās daiļrades visnepieciešamākajiem izzināšanas procesiem. Radošā iztēle izpaužas dažādos cilvēka radošas darbības veidos. Bērni vēl nevar savas zināšanas pielietot sociāli nozīmīgiem mērķiem. Ar iztēles palīdzību bērni padziļināti un emocionāli izzina pasauli.

Pavasaris nav iedomājams bez lietus. Līstot pavasara lietum, pamostas visa daba, zāle kļūst zaļāka. Pavasara lietus pilieni pamodina puķu asniņus, pavisam drīz tie ziedēs. Bet, līstot lietum pārāk daudz, var rasties plūdi, kas var nodarīt ļaunumu. Pastaigas laikā sāka līt lietus, skolotājai radās ideja izzināt bērnu iztēles un fantāzijas attīstība saistībā ar laika apstākļiem.

Skolotāja: Kā jūs domājat, kas ir lietus?

Elīza: *Lietus ir mākoņu asariņas, kad viņi ir bēdīgi un raud, tad līst lietus .*

Aleksandrs: *Lietus ir ūdens, kas krīt no gaisa.*

Rinalds: *Jā, lietus ir tikai ūdens.*

Nelli.: *Lietus ir pilītes, kas, tagad līst.*

Alise: *Lietus līst tā - pik pak, kā dziedājām pie Daigas. (Daiga ir mūzikas skolotāja)*

Enija: *Ziemā lietus ir sasalis sniegpārslas, bet, kad paliek silts, tad sniegpārslas izkūst un līst lietus, nevis krīt sniegs.*

Olerts: *Vasarā pēc lietus ir varavīksne.*

Kamēr mēs diskutējam par lietu, daži bērni jau izskrējuši lietū, citi mēģina noķert lietus piles, pastiepjot roku laukā no nojumes, citi vēro no malas.

Skolotāja: Vai lietus var būt tikai labs vai tikai slikts?

Elīza: *Lietus ir labs.*

Gints: *Kad lietus līst, tad aug puķes.*

Rinalds: *Nē, ja lietus līs ilgi, tad būs plūdi, kā rādīja ziņās, ka māja applūda.*

Enija: *Lietus ir labs, ja nelīst ilgi.*

Skolotāja: Bērni, kāds lietus jūs būtu?

Enija: *Es būtu labais lietus, kurš palīdzētu mammai un visām puķēm augt skaistām.*

Elīza : *Es būtu skaistais lietus.*

Aleksandrs: *Es būtu stiprais lietus ar pārkonu un zibeni, jo esmu dusmīgs!*

Rinalds: *Es būtu ātrais lietus, aizskrietu līdz veikalam, nopirktu čipsus, bet mamma neredzēs, ka es biju veikalā.*

No sarunām ar bērniem var spriest, ka bērnu iztēle balstās uz pieredzi, jau zināmiem priekšstatiem, ka lietus līst no gaisa, ka lietus palīdz augt augiem, bet, ja lietus līs pārāk ilgi, tad būs plūdi. Bērni apzinās, ka lietus var būt gan labs, gan slikts.

Skolotāja aicina noklausīties K. Skalbes dzejoli „Lietutiņš” (sk. 1. pielikumu). **Skolotāja: Par ko ir stāstīts šajā dzejolī?**

Enija: *Par lietutiņu.*

Elīza .: *Jā, par pavasara lietutiņu.*

Aleksandrs: *Par to, ka lietus līst un asni ceļ galvas.*

B. Frīdenberga uzskata, ka zīmējums ir tikai viena no formām, kurā bērns atspoguļo savas pasaules redzējumu un tās uztveri. Bērniem ir nosliece zīmējumā attēlot nevis konkrētus redzes iespaidus, bet savu personisko zināšanu kopumu par pasauli. Tāpēc zīmēšana pirmsskolas vecumā ir viens no efektīvākajiem veidiem, kurā tiek sakārtoti bērna priekšstati par pasauli.

Būtiska īpatnība ir zīmējuma izteiksmīgums. Tas atspoguļo bērna attieksmi pret attēloto objektu (Frīdenberga, 2003, 23).

I. Freiberga uzsver, ka mākslas tēlaino dabu bērns, pirmām kārtām, uztver intuitīvi, nevis tikai analīzes palīdzību pārrunu laikā. Mākslinieciskā valoda literārajos darbos atklāj bērnam gan apkārtējās pasaules vienreizējo skaistumu, gan vārda mākslu tās dažādajās izpausmēs - žanros. Tas virza bērnu uz paša vārdisko jaunradi un audzina kultūru. Literārie teksti ir piesātināti ar informāciju, tie satur tik daudz dažādu ziņu par pasauli un sniedz tās tik dažādos veidos un niansēs, cik ikdienas realitāte nespēj sniegt. Literatūra atklāj pasauli ar tādas valodas, starpniecību, kādu mēs ierobežoti dzirdam reālajā dzīvē. Tā uzbur ainas, smaržas, garšas, krāsas un noskaņas, kādas nespēj uzburt neviena filma, jo literatūra mums liek nevis vienkārši tvert, bet, izjūtot pašiem, radīt iztēlē. Radīt, iztēloties, lai ieraudzītu pasauli citām acīm(Freiberga,2007,58).

Skolotāja veic bērnu izteikumu analīzi pēc iepriekšējā nodaļā izstrādātajiem kritērijiem un to līmeņiem. Sarunā iesaistās 8 bērni no grupiņas. Uz jautājumu “Kā jūs domājat, kas ir lietus?“, atbildēja 7 bērni – Enija, Alise, Olerts, Elīza, Aleksandrs, Rinalds, Nelli., atbildes bija dažādas. Skolotāja novēro, ka visi bērni izmanto savas iepriekš gūtās zināšanas. Analizējot atbildes uz šo jautājumu, skolotāja vēroja - vai bērni spēj radīt jaunus tēlus, jaunas sižeta līnijas un vai tiek izmantota pieredze. Elīza uz šo jautājumu atbildēja, pielietojot savas iepriekš gūtās zināšanas, emocijas un iesaistot jaunu tēlu – mākonīti. Skolotāja uzskata, ka Elīza augstā līmenī spēj pielietot spēju radīt jaunu tēlu, tam pievienot jaunu sižeta līniju. Elīza iztēles rosināšanai augstā līmenī pielieto savu pieredzi. Aleksandrs ar Rinaldu sarunā par lietu nepielieto savas spējas izveidot jaunus tēlus un sižeta līnijas. Abi zēni uz jautājumu atbild, ka tas ir ūdens, kas līst no gaisa. Zēni nepielieto iztēli. Aleksandrs ar Rinaldu pielieto spēju radīt jaunus tēlus un sižeta līnijas kā arī neizmanto savu pieredzi, zēni raksturo lietu, tā kā viņi to redz. Alise pielieto savu pieredzi, meitene atceras iepriekš gūto informāciju, kādas skaņas izraisa lietus, kad tas līst. Enija un Olerts izveido jaunas sižeta līnijas, izveidojot analīzi, kas notiek ar lietu un ko lietus rada pēc tam. Skolotāja uzskata, ka gan Enija, gan Olerts izmanto savu pieredzi, lai radītu jaunu sižeta līniju no iepriekš gūtās informācijas. Skolotāja pēc atbildēm uz šo jautājumu secina, ka bērnos mīt iztēle, radošā domāšana, viņi spēj veiksmīgi notikumus virknēt sižeta līnijās. Bērniem patīk fantazēt un pie savām zināšanām pielikt klāt kādas emocijas, īpašības, lai gala rezultātā izveidotos viedoklis.

Analizējot atbildes uz jautājumu “Vai lietus var būt tikai labs vai tikai slikts?”, var secināt vai bērns spēj radīt jaunu sižeta līniju un izmantot savu pieredzi. Uz jautājumu atbildēja 4 bērni

- Elīza, Gints, Rinalds un Enija. Analizējot bērnu sniegtās atbildes, skolotāja secina, ka bērni viens otru papildina. Elīza uz šo jautājumu atbildēja vienā teikumā, ka lietus ir labs, kas nozīmē, ka meitenei šajā situācijā iztēle nedarbojās, neveidoja jaunu sižeta līniju, un neizmantoja savu pieredzi, jo viedoklis par to, vai lietus ir labs vai slikts, Elīzai ir, bet meitene to nepamato. Turpretī Gints un Rinalds uz šo jautājumu izmantoja savas spējas izveidot jaunas sižeta līnijas un izmanto savu pieredzi, zināšanas. Enija izveido kopsavilkumu no visu bērnu iepriekš izteiktajiem viedokļiem, apkopojot sižetus un izmantojot savu pieredzi.

Uz jautājumu “Bērni, kāds lietus jūs būtu”, skolotāja novēroja spilgtas iztēles izpausmes katram bērnam. Šo jautājumu atbildes skolotāja analizē pēc kritērijiem – spēja radīt jaunus tēlus, jaunas sižeta līnijas un savas pieredzes izmantošana. Uz jautājumu atbildēja 4 no grupiņas bērniem – Enija, Elīza, Aleksandrs un Rinalds. Visi četri bērni pievienoja kādu raksturojošu īpašību Enija – labais lietus, Elīza – skaistais lietus, Aleksandrs – stiprais lietus un Rinalds – ātrais lietus. Konkrētajā situācijā visi bērni spēja izdomāt jaunu tēlu. Enija, Aleksandrs un Rinalds izdomāja jaunas sižeta līnijas, apvienojot zināšanas un savu pieredzi, ko arī izmantojuši augstā līmenī. Elīza izveidoja sižeta līniju un izmantoja savu pieredzi. Skolotāja uzskata, ka Enijai, Aleksandram un Rinaldam uzreiz rosījās iztēle, ar kādu bērnam tuvu tēlu, kuram viņš gribētu līdzināties. Elīza turpretī iztēlojās sevi kā skaistu lietu, var secināt, ka Elīza savā iztēlē iedomājās, kāds lietus viņa būtu.

Analizējot sarunu par lietu, skolotāja secina, ka bērniem rosās iztēle par to, kas ir lietus, ko tas dara un kādas ir lietus īpašības. Katram bērnam uz jautājumiem bija savas atbildes, un pēc atbilžu satura var secināt, kā darbojas bērna iztēle. Novērot varēja arī to, ka bērni viens otru papildina vai “aizņemas” idejas un pieliek klāt savu iztēli. Skolotāja uzskata, ka bērnam nepieciešams iedot ideju, par ko rosināt iztēli, un domas pašas raisās. Izvirzītie kritēriji ļauj saprast bērnu iztēles virzienu un pēc kritēriju līmeņiem skolotāja var novērtēt, cik katram bērnam iztēles rosinātāji ir attīstījušies, pie kā varbūt nepieciešams vairāk strādāt.

Pēc sarunas skolotāja iesaista iztēles rosināšanā dzejoli par lietu, lai bērni izprot, ka literārie darbi arī ir rakstīti par vienkāršām, ikdienā sastopamām lietām. Skolotāja uzskata, ka svarīgi ir bērniem parādīt un iemācīt, ka literārie darbi ir interesanti un, lai tie bērniem ir saistoši.

Kā ierasts, katru gadu pavasaris ir laiks, kad tiek svinēta Māmiņdiens. Skolotāja kopā ar bērniem domāja, ko pagatavot un uzdāvināt māmiņām šajos svētkos, skolotājai radās ideja rosināt pašiem pastāstīt un uzzīmēt, ko viņi gribētu uzdāvināt, kā iztēles rosinātāju skolotāja izmantoja un bērniem piedāvāja noklausīties Dz. Rinkules- Zemzares dzejoli “Dāvana māmiņai” (sk. 2. pielikumu). Dzejolī stāstīts par to, ka bērns cītīgi gatavojis māmiņai dāvanu, gājis ir

dažādi, sāpoši pirkstiņi, satinusies dzija, bet beigās dāvana ir gatava un būs, ko uzdāvināt māmiņai. Pēc skolotājas domām, dzejolis palīdz bērniem smelties iedvesmu dāvanu veidošanai un rosina iztēli par to, ko tad katrs no bērniem vēlētos uzdāvināt savai māmiņai un cik daudz darba šajā dāvanā vēlētos ieguldīt.

Skolotāja: Par ko ir stāstīts šajā dzejolī?

Olerts: *Par Māmiņdienu.*

Aleksandrs: *Dzejolis bija par dāvanu māmiņai.*

Enija: *Jā, par dāvanu, kuru grūti bija pagatavot.*

Skolotāja aicināja bērnus uzzīmēt dāvanas, ko viņi dāvinātu savai māmiņai (sk.8. -12. attēlu).

8. attēls. Elīzas zīmējums

Elīza: *Es mammai uzdāvināšu daudz, daudz konfektes. Mēs abas kopā tās ēdīsim un būsīsim priecīgas.*

9.attēls. Aleksandrs zīmējums

Aleksandrs: *Es uzzīmēju sirsniņas, jo savu mammu ļoti, ļoti mīlu, un viņa mīl mani. Es mammai uzceptu pankūkas, pasauktu māsu, viņa man palīdzētu.*

10.attēls. Olerta zīmējums

Olerts: *Mana dāvana mammai būtu suns, mammai patīk suņi, tad mamma būtu ļoti priecīga.*

11.attēls. Nelli zīmējums

Nelli: *Es savai mammai uzdāvinātu pašu skaistāko puķi, kas ir uz pasaules.*

12.attēls. Enijas zīmējums

Enija: *Es mammai uzdāvināšu viņas portretu, jo viņa man ir pati skaistāka un mīļākā.*

Sīžeta zīmēšanā palielinās bērnu prasme attēlot dzirdētos un redzētos notikumus. Vērojot bērnu darbus, var redzēt, ka vairākums attēloja jau iepriekš redzēto, ko parasti dāvina svētkos (ziedi, konfektes), bet Aleksandrs apzinās, ka dāvana arī var būt labs darbs, kas izdarīts otram par prieku.

Noklausoties dzejoli, katram radās sava iztēle par to, ko viņš vēlētos uzdāvināt savai māmiņai. Dzejolī minēts, ka bērns cītīgi veidojis dāvanu savai māmiņai, pirkstiņi sāpēja, dzija sapinās, bet beigās sedziņa bija gatava, ko uzdāvināt mammiņai. Bērniem katram radās citādāka iztēle. Skolotāja novēro, ka bērni zīmējuši ir lietas, emocijas, ko vēlas sniegt savai mammiņai. Elīza uzzīmēja konfektes un teica, ka abas ar mammu būs priecīgas, ēdot šīs konfektes, skolotāja secina, ka Elīzai garšo konfektes un viņa labprāt tās ēstu kopā ar savu mammu, un tas viņu darītu laimīgu.

Aleksandrs uzzīmēja sirsnīgas, un klāt saka, ka mammu ļoti mīl un māmiņdienā izceptu mammai pankūkas, pēc kā var secināt, ka Aleksandram pašam garšo pankūkas. Oleris uzzīmēja cilvēciņu, un māju saka, ka uzdāvinātu savai mammai suni, jo mammai ļoti patīkot suņi. Nelli uzzīmēja divus cilvēkus un māju, vienu cilvēciņu kā sevi un tam rokās ir puķe, un otrs cilvēciņš ir mamma. Klāt Nelli saka, ka uzdāvinātu mammai skaistāko puķi uz pasaules, pēc kā skolotāja secina, ka Nelli ļoti patīk puķes un viņa iztēlojas viskaistāko puķi, kuru vēlas dāvināt savai māmiņai. Enija uzzīmēja cilvēka portretu, un klāt saka, ka uzdāvinātu mammai viņas portretu, jo viņa esot pati skaistākā, pēc kā skolotāja secina, ka Enija iztēlojas savu mammu kā pašu skaistāko mammu. Skolotāja secina, ka bērni iztēlojas skaistas, patiesas emocijas, dāvanas ko vēlētos dāvat savai mammai. Šis uzdevums parāda, cik spilgti dzejolis rosinājis katra bērna iztēli.

Zīmējumā atspoguļo savu pasaules uztveri un emocionālo attieksmi pret to, tā saturs liecina par bērna vēlmēm un par to, kas viņu interesē un aizrauj. Bērni prot pastāstīt par savu darbiņu.

Kādā dienā skolotāja novēroja, ka starp divām meitenēm rodas konflikti. Meitenes atkārtoja, ka viena ar otru nedraudzējas. Skolotāja iesaistījās sarunā ar meitenēm, drīz pievienojās pārējie bērni. Skolotāja piedāvāja bērniem noklausīties Dz. Rinkules- Zemzares pasaku "Draudzības spēks" (sk. 3. pielikumu).

Skolotāja izvēlējās šo pasaku, jo tika novērots konflikts starp meitenēm, tas pēc skolotājas domām varētu rosināt bērnus iztēli un labas domas par to, ka draudzībā ir spēks un ja draudzība būs laba, tā palīdzēs iepazīt pasauli un vairot labās īpašības un lietas.

Radās ideja ļaut bērniem novērtēt savus draugus, ļaujot bērniem iztēloties un pafantazēt par draudzību.

Skolotāja: Vai pēc nosaukuma varam pateikt, par ko būs pasaka?

Enija: *Par draudzību.*

Skolotāja: Kas varētu būt Draudzības spēks?

Aleksandrs: *Par to, ka vajag draudzēties.*

Elīza: *Ka draudzība ir spēcīga.*

Skolotāja ierosināja bērnu fantāziju, dodot iespēju attīstīt savas iztēles spējas, kā arī rosina izprast draudzības jēdzienu.

Skolotāja :Par ko stāstīts šajā pasakā?

Enija: *Par puķuzirnīti.*

Elīza: *Un saulespuķi.*

Aleksandrs: *Jā, un par draudzību.*

Skolotāja: Kā jūs domājat, kas ir draudzība?

Aleksandrs: *Draudzība ir, ka jādraudzējas ar draugiem.*

Elīza: *Man draugs ir kaķis. Aiznesu paēst viņam.*

Enija: *Draudzība ir, ka vien otram palīdz.*

Nelli: *Ja draudzējas, tad draugi viens otram nedara pāri.*

Rinalds: *Jā, ja ir draugi, tad palīdz otram.*

Skolotāja: Uzzīmējiet, lūdzu, kā jūs palīdzat savam draugam!

Šo piedāvājumu bērni pieņēma labprāt. Radās interesanti zīmējumi un bērnu stāsti par tiem (sk.13. -17. attēlu).

13. attēls. Elīzas zīmējums

Elīza: *Mans draugs ir kaķis. Viņu sauc Rūdis. Rūdis ir pūkains un ļoti mīļš. Es viņu vedu laukā un baroju ar "Viskas" (Kaķu barība). Palīdzu mammai satīrīt spalvas no dīvāna, jo Rūdis visu māju aizjauc.*

14. attēls. Enijas zīmējums

Enija: *Es uzzīmēju, kā palīdzu sīpoliem. Augi jau arī ir draugi, ja tie saka, ka viņiem slāpst, es viņus aplaistu. Kad sīpoli izaugs, varēs uztaisīt ēst garšīgus salātus, es mammai palīdzēšu gatavot tos.*

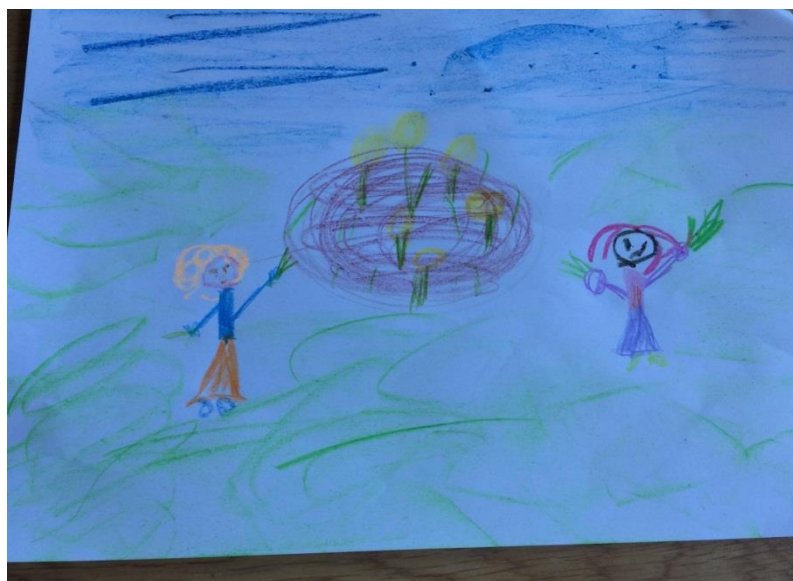
15. attēls. Nelli zīmējums

Nelli: *Es palīdzētu savam trusim Niko. Mamma man atļauj viņam dot burkānus un salātus. Es ar viņu spēlētu balonu.*

16. attēls. Sintijas zīmējums

Sintija: *Es palīdzu savam brālim, viņš ir mazāks par mani. Spēlējoties ar mašīnu, viņš nokrita un sasita kāju. Es palīdzēju brālim piecelties un aiziet, līdz mājām.*

17.attēls. Oleris zīmējums

Olerts: *Es palīdzēju mammai un omei dārzā, viņas ravēja, bet es nesu nezāles, lai mammai nebūtu jānes.*

Sižetu aprakstos par to, kā palīdzētu savam draugam, bērni izmanto gan pieredzē gūto informāciju (palīdzētu dārza darbos, palīdzētu rūpēties par mājdzīvnieku), gan fantāziju (spēlētu ar trusi balonu, runātos ar augiem). Visus izveidotos sižetus vieno emocijas (līdzjūtība, prieks, bēdīgums). Bērni savos zīmējumos un izveidotajos tekstos radīja jaunus tēlus un sižeta līnijas. Nelli un Elīza izdomāja jaunu sižeta līniju un tēlu - palīdzību saviem mājdzīvniekiem. Enija radīja jaunu tēlu, par savu draugu uzskatot sīpolus. Analizējot literāro darbu ietekmi uz bērniem, jāizceļ estētiskās jūtas. Te vietā ir arī L. Vigotska atziņa, ka, jo dziļāks ir jūtu spēks, ko izraisa literārais darbs, jo spēcīgāka ir vēlēšanās izzināt, un darboties. Visas pārmaiņas, ko domāšanā izraisa literārais darbs, vairāk vai mazāk maina bērnu darbību. Mākslas darbu tēli liek izjust dažādas emocijas - gan pozitīvas, gan negatīvas, un tās visas dara bagātāku jūtu gammu (Vigotskis, 1991, 98).

Zīmējot bērni izrāda interesi par apkārtējās pasaules izzināšanu, jo attīstītāka uztvere, novērošanas spējas, jo pilnīgāk tas atspoguļojas bērna zīmējumā. Bērnu stāstījumā parādās tēli, ar kuru palīdzību tiek atveidotas dažādas situācijas, kurās nokļūst viņu fantāzijas varoņi. Daudzi no bērniem (Elīza un Enija) izrāda lielu pašiniciatīvu, lai realizētu iztēlē radīto, aicina skolotāju darboties kopā ar viņiem, daudz jautā, un paši atbild. Ir bērni (Rinalds, Aleksandrs un Sintija), kurus interesē pats situācijas risināšanas process, bet ir bērni (Olerts un Nelli), kuri tiecas pēc gala rezultāta un viņus interesē, kā viss beigsies.

Pasaka – tas ir kas vairāk par stāstu, kas sākas ar „Reiz dzīvoja...”. Pasaka ietekmē ne tikai bērnu, bet arī pieaugušo, turklāt ne tikai prāta, bet arī dvēseles līmenī. Tāpēc ir vērts uzzināt pasaku dziļāko nozīmi, lai atrastu vēl vienu brīnišķīgu ceļu uz bērna sirdi un palīdzētu viņam attīstīties vai tikt galā ar kādām dzīves piespēlētām grūtībām, sniedzot mūsu senču gudrības un zināšanas, kas ierakstītas.

Pasaku sacerēšana raisa bērnu iztēli, fantāziju un spēju izteikties. Bērnam viss nebūt nav jāpasaka priekšā un jāizsaka vārdos, jo viņš to visu uztver dabiski, bet pedagogam ir vērts zināt pasaku dziļāko nozīmi, kas palīdzēs izvēlēties pasakas atbilstoši konkrētai dzīves situācijai.

Skolotāja bērniem piedāvā noklausīties Latviešu tautas pasaku “Gudrais mulķītis” (sk. 4. pielikumu). Radās ideja rosināt bērnus pafantazēt un paprāt, kā varētu atrisināties šī pasaka. Skolotāja lasīja līdz vietai, kur vidējais dēls ievēd salmu vezumu istabā, bet tas arī neaizņem visu

telpu, paskaidrojot, ka pēdējā lapa ir pazudusi. Skolotāja piedāvā bērniem pašiem izdomāt, ko viņi ieliktu istabā, lai tā būtu pilna.

Skolotāja: *Ko jūs ieliktu istabā, lai tā būtu pilna?*

Enija: *Es sazīmētu ļoti daudz zīmējumus un pieliktu pilnu istabu ar tiem.*

Rinalds: *Es paņemtu tēta lielo traktoru ar kausu un iebrauktu istabā, tad tā būtu pilna.*

Nelli: *Es atvestu no zoodārza lielo ziloni un ievestu to istabā.*

Elīza: *Es nopirktu veikalā lielāko galdu un ieliktu istabā.*

Sintija: *Es istabu pieliktu pilnu ar puķēm.*

Aleksandrs: *Es ieliktu istabā ļoti lielu skapi.*

Kad bērni atbildējuši, skolotāja izlasa pēdējo fragmentu, kur muļķītis ienes lielu sveci, kas piepilda istabu pilnu ar gaismu. Bērniem ir pārsteigums, cik gudri muļķītis ticis pie istabas.

Sacerot pasakas nobeiguma daļu, bērni bija radoši, kā arī ievēroja pasakas nobeiguma galveno nozīmi-situācijas atrisinājumu. Klausoties bērnu sacerētos pasaku nobeigumus, ir jūtams, ka tiek izmantota pašu pieredze - Rinalds, piemēram, ieliktu istabā tēta lielo traktoru, kas šķiet ir liels, un varam vērot, kā iepriekš stāstītais rosinājis bērnu iztēli. Daudzi no bērniem (Olerts, Gints, Alise) atkārtoja jau citu bērnu stāstīto. Klausoties bērnu atbildes, var vērot, kā attīstās viņu fantāzija.

Skolotāja, analizējot bērnu pasakas, nobeigumu secina, ka grupas bērni vēl nespēj līdz galam atšķirt realitāti no iztēles. Bērni apzinās, ka pasakas vairākums ir sacerētas ko bieži arī atkārtoti skolotāji, lai bērni to zina, ka pasakas nav īstas, to scenāriji nedaudz mijas kopā ar realitāti, tomēr vairākums pasakas ir ar sacerētiem notikumiem. Veidojot savus pasakas nobeigumus, bērni ietekmējas no iepriekš gūtās pieredzes, kā arī no savām individuālajām vēlmēm, lietām, tēliem, kas katram bērnam ir palikuši atmiņā. Uz skolotājas jautājumu bērni atbild dažādi, piemēram, Rinalds un Nelli vairāk pielieto savu fantāziju un iztēli, kas ietver nereālas darbības, turpretī Enija, Elīza, Sintija Aleksandrs istabu piepildītu ar nedaudz reālākām lietām, kas būtu iespējams arī reālajā dzīvē. Bērni lieto iztēles vārdu "liels", kas padara viņu sakāmo iespaidīgāku un liek noprast, ka bērni istabu pildītu nevis ar vairākām mazām lietām, bet ar kaut ko lielu, kas uzreiz aizpildītu telpu. Katram no grupas bērniem ir savs viedoklis, sava iztēle, lietu saraksts, kuras ir vismīļākās.

Pēc šī darba var secināt, ka literatūra bērna iztēli rosinās tikai tad, ja, izvēloties literāros darbus, tiks ievērotas bērnu attīstības īpatnības, ja tie radīs emocionālo pārdzīvojumu, veidos emocionālu pārdzīvojumu. Pētījuma beigās, izmantojot tos pašus kritērijus, tika veikta bērnu iztēles vērtēšana (sk. 3. tabulu).

3 .tabula. Bērnu iztēles vērtējums pētījuma beigās

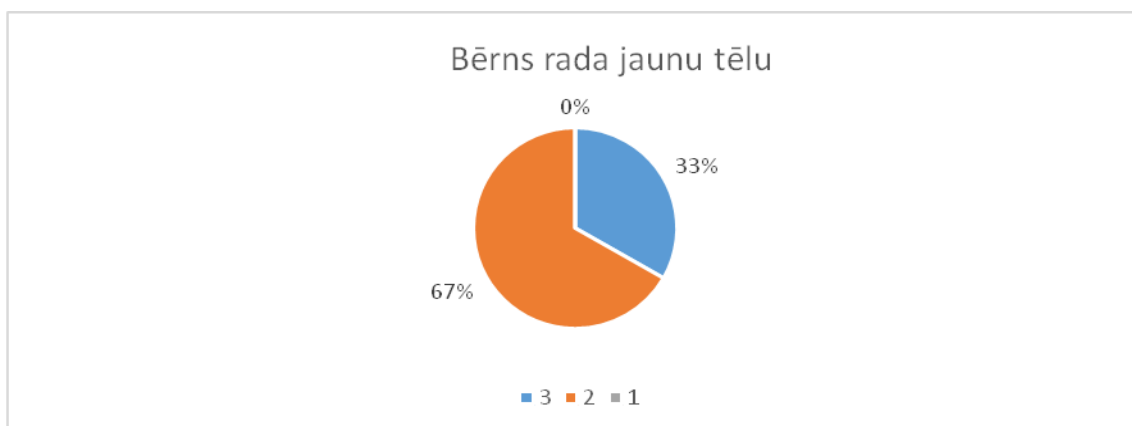
Kritēriji	Bērns rada jaunu tēlu	Bērns rada jaunu sižeta līniju	Bērns piedāvā jauna aktivitāti	Bērns izmanto savu pieredzi	Bērns orientējās uz rezultātu
Bērnu vārdi					
Elīza	3	3	3	3	3
Rinalds	2	2	2	3	3
Sintija	3	3	2	3	3
Aleksandrs	2	2	3	3	3
Enija	3	3	3	3	3
Gints	2	2	2	2	2
Olerts	2	2	2	2	3
Nelli	2	3	3	3	3
Alise	2	2	1	2	2

Kritēriju rādītāji: **3 - augsts līmenis, 2 – vidējs līmenis, 1 – zems līmenis.**

Apkopojot bērnu iztēles vērtējumu pirms praktiskā darba veikšanas un pēc, varam secināt, ka visi bērni spēj radīt jaunus tēlus, bet daži (Elīza, Sintija un Enija) to dara vienmēr. Pētījuma noslēgumā var secināt, ka visi bērni literārajos darbos spēj radīt jaunu sižeta līniju, kā arī piedāvā jaunu aktivitāti, pētījuma sākumā Gints, Rinalds un Olerts to nespēja. Visi bērni izmanto savu pieredzi, iepriekš Rinalds to darīja dažreiz, bet Alise neizmantoja savu pieredzi. Nemainīgi visi bērni ir ieinteresēti par rezultātu.

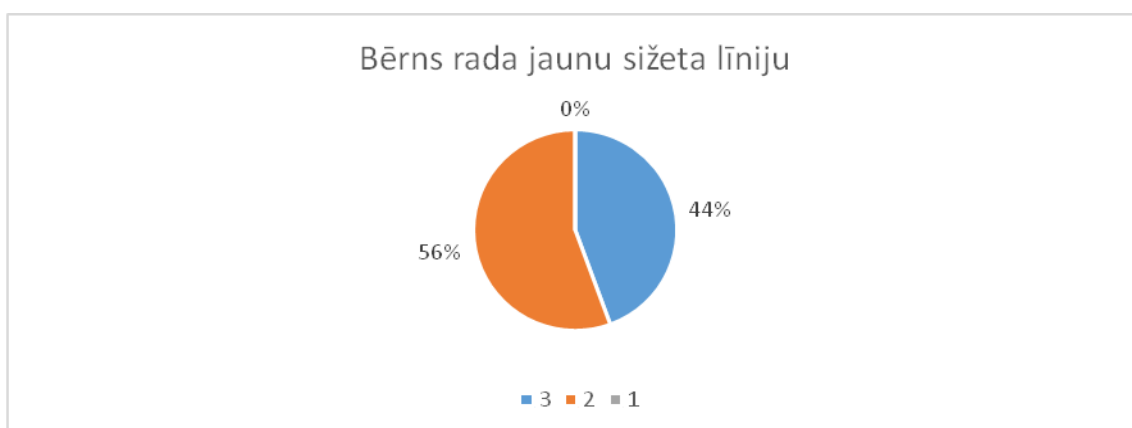
Skolotāja izveidoja par katru kritēriju diagrammu, lai vieglāk ir pārredzami tabulā apkopotie dati, cik procentuāli no kopēja bērnu skaita ir apguvuši katru izvirzīto kritēriju pēc praktiskā darba veikšanas. Diagrammās ir norādīts, cik bērni no 9 procentuāli pēc pētījuma ir

uzlabojuši iztēles darbību. Izvērtējot kā ir mainījusies bērnu iztēles aktivitāte pēc praktiskā ar bērniem iesaistot literāros darbus, kritēriju - bērns rada jaunu tēlu, (sk. 18. attēlu), redzams, ka 33% bērni spēj radīt jaunu tēlu vienmēr un 67% dažreiz.

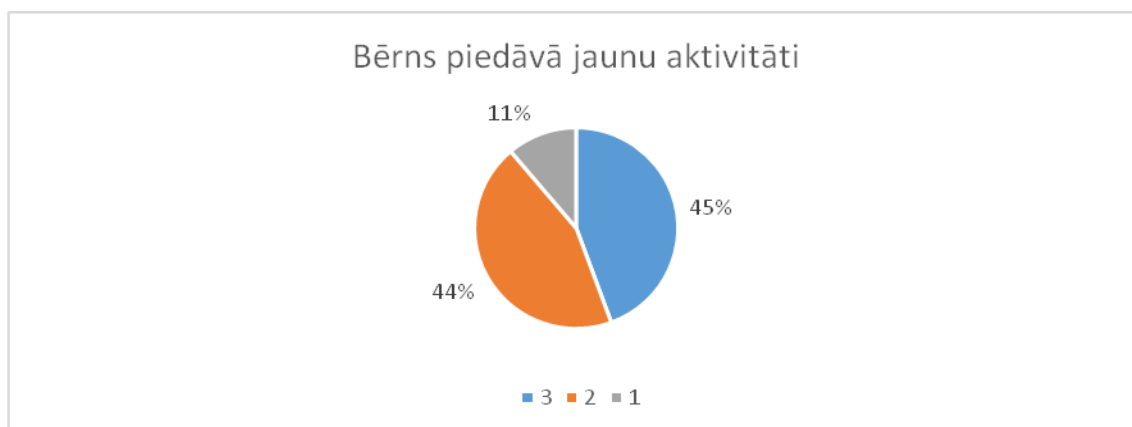
18.attēls. Bērns rada jaunu tēlu

Bērnu aktivitāte pēc praktiskā darba, iesaistot literāros darbus, kritērijam – bērns rada jaunu sižeta līniju (sk. 19. attēlu), redzams, ka 44% spēj vienmēr izveidot jaunu sižeta līniju, bet 56% dažreiz, rādītāji ir uzlabojušies, jo pētījuma sākumā 11% nekad neradīja jaunas sižeta līnijas, un var secināt, ka literārie darbi rosina bērnu iztēli.

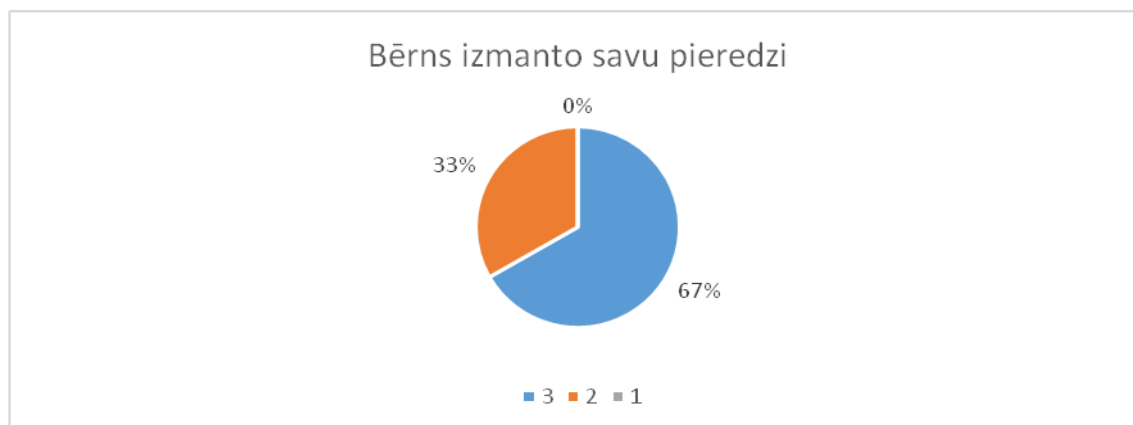
19.attēls. Bērns rada jaunu sižeta līniju

Bērnu aktivitāte pēc praktiskā darba, iesaistot literāros darbus, kritērijam – bērns piedāvā jaunu aktivitāti (sk. 20. attēlu), redzams, ka 45% bērni spēj vienmēr piedāvāt jaunu aktivitāti, 44% dažreiz un 11% nekad, pēc kā var secināt, ka skolotājiem jāstrādā pie šī kritērija, lai bērni spētu vairāk atvērties un tiem rastos interese par jaunu aktivitāšu piedāvāšanu grupas biedriem.

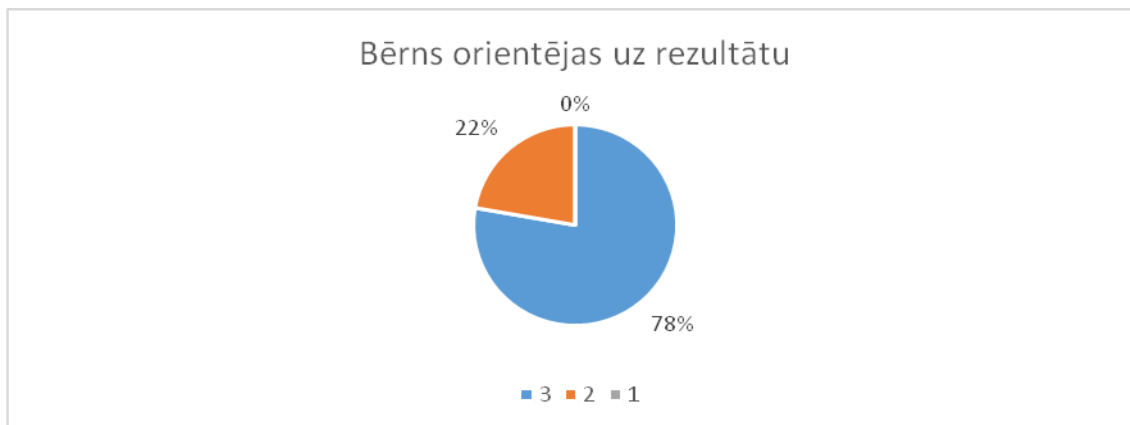
20. attēls. Bērns piedāvā jaunu aktivitāti

Bērnu aktivitāte pēc praktiskā darba, iesaistot literāros darbus, kritērijam – bērns izmanto savu pieredzi (sk. 21. attēlu) redzams, ka 67% no bērniem vienmēr izmanto savu pieredzi un 33% dažreiz, rādītāji pirms literāro darbu iesaistes praktiskajā darbā 11% no bērniem nekad neizmantoja savu pieredzi, var secināt, ka rādītāji ir uzlabojušies un bērni ir iemācījušies vismaz dažreiz izmantot savu pieredzi iztēles rosināšanā.

21. attēls. Bērns izmanto savu pieredzi

Bērnu aktivitāte pēc praktiskā darba, iesaistot literāros darbus, kritērijam – bērns orientējas uz rezultātu (sk. 22.attēlu), redzams, ka 78% bērnu ir orientēti uz rezultātu vienmēr un 22% dažreiz, šie rādītāji gan pirms, gan pēc praktiskā darba iesaistot literāros darbus ir nemainīgi.

22. attēls. Bērns orientējas uz rezultātu

Jāatzīmē, ka bērnu iztēles attīstības veicināšana prasa ieguldīt sistemātisku darbu sadarbībā ar bērnu. Vienlaikus šajā procesā notiek jūtu pasaules bagātināšana, jaunu priekšstatu radīšana, prasmju un iemaņu veidošana. Pirmsskolas skolotājs, izmantojot literāros darbus pedagoģiskajā procesā, ne tikai paplašina bērnu pieredzi, bet rosina aktīvas radošas pieredzes attīstību.

Autore, strādājot praktiski ar bērniem, secina, ka literārie darbi rosina bērnu iztēli un palīdz tiem izprast lietu, emociju nozīmi pasaules kontekstā. Bērniem patīk, ja skolotāji mācību procesā iesaista dažādus literāros darbus, galvenais, lai bērns tiek ieinteresēts un tam patīk process, lai šo darbu analizētu, pārrunātu. Iztēles rosināšanai svarīgi ir kritēriji un to attīstības līmenis katram bērnam individuāli. Kritēriji ir sadalīti dažādos līmeņos - augsts, vidējs, zems, tas palīdz skolotājam novērtēt bērna zināšanas, pieredzi. Darba autore secina, ka pētāmajā grupā iztēli palīdz rosināt literārie darbi, bērni ir aktīvi un vēlas izzināt pasauli. Darba autore bērnus vērtēja pēc kritērijiem un secina, ka Viļakas X pirmsskolas izglītības iestādē, bērni prot veidot jaunus tēlus, sižeta līnijas, vairākums piedāvā savas aktivitātes, izmanto savu pieredzi un ir orientēti uz rezultātu.

Analizējot bērnu iztēles veidošanos vecākā pirmsskolas vecuma bērniem literāro darbu iepazīšanas procesā, var secināt, ka:

- bērniem iztēles darbība attīstās, ja tiek izmantoti dažādi praktiski darbi, kad bērni var izmantot savu iepriekš gūto pieredzi, radīt jaunus tēlus un sižeta līnijas;
- bērni ir iztēles bagāti, bet ne katrs to attīsta un izmanto pietiekoši daudz. Ikvienam bērnam ir dota iztēle, katram tā darbojas citādi, kādam vairāk, kādam mazāk, svarīgi ir katram bērnam palīdzēt izprast viņa iztēles radošumu, rosinot to izmantojot literāros darbus;

- bērns ir spilgta, radoša personība un tikpat radoša ir viņa iztēle, kas atspoguļojās darbos. Katram bērnam piemīt radošā izdoma, pedagoga uzdevums ir radīt vidi, kurā bērns jūtas labi un spēj atbrīvoties, orientējas uz rezultātu;
- iztēlē bērni attēlo savus sapņus, emocijas, asociācijas un jūtas, izmanto savu pieredzi un rada jaunus tēlus un sižeta līnijas, kas šo sajūtu kopumu ļauj atveidot un izpaust radoši;
- pedagogs ir tas cilvēks, kuram jāizanalizē katra bērna spējas, jāizvēlas attiecīgās darba metodes un mācību materiāls, pilnveidojot darba vidi un informācijas pieejamību bērniem tiek atvieglota spēja izprast lietas un to nozīmi;
- pedagoga galvenais uzdevums - jāattīsta bērnu iztēle un radošā attieksme, lai bērns spēj atšķirt iztēli no realitātes nepazaudējot savas radošās spējas un īpašības;
- svarīgi izvēlēties atbilstošus, bērnu attīstības līmenim piemērotus literāros darbus, kuri spēj noturēt bērna uzmanību un vēlmi sasniegt rezultātu;
- izvirzītā hipotēze ir apstiprinājusies un pēc pētījuma veikšanas var secināt, ka literāro darbu izzināšanas process veicina bērnu iztēles darbību.

Secinājumi

1. Literārie darbi sniedz bērnam jaunus iespaidus un zināšanas. Ne jau visi gūtie iespaidi saglabājas bērna atmiņā, daudzi no tiem izzūd, bet tie, kuri palikuši, aktīvi darbojas, lai rosinātu bērnus iztēles attīstību.
2. Literatūra veicina bērnu iztēles attīstību. Literāro darbu informācijas uztveršanas procesā liela nozīme ir agrāk iegūtai pieredzei. Literatūrā ir tēli, ar kuriem bērni var sevi salīdzināt. Literārie tēli dod arī paraugus, pēc kuriem bērniem tiek ties. Literārie darbi attīsta ne tikai bērnu iztēli un fantāziju, bet vienlaicīgi arī visu personību kopumā.
3. Iztēlei ir liela loma literāro darbu uztveres procesā. Tieši iztēle piedod tēliem emocionālu noskaņu. Pirmsskolas vecuma bērnu priekšstati par apkārt notiekošo veidojas no paša bērna piedzīvotā, psihiskajiem pārdzīvojumiem.
4. Viens no bērna domāšanas attīstības rādītājiem ir valodas attīstības līmenis. Liela nozīme ir pieaugušo sarunām ar bērniem par lasīto, sarunājoties bērns nostiprina savu pieredzi saistībā ar lasīto darbu. Vēlmi klausīties un interesēties par literāro darbu ietekmē darba izpratnes līmenis pašā lasīšanas procesā. Pedagogam jāpārdomā, kādus apstākļus radīs pirms literārā darba lasīšanas, lai rosinātu interesi un ziņkāri par darbu.
5. Pētījuma gaitā apstiprinājās izvirzītā hipotēze, ka literārie darbi sekmē iztēles attīstību, ja tie atbilst bērna interesēm, vajadzībām un pieredzei, ja tiek nodrošinātas daudzveidīgas aktivitātes iespējas bērniem.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. Andersen, M., Hovard, F. (2001) *Sociology. The Essentials*. Australia, Canada: Wadsworths, pp 5-9.
2. Beth, A. (2002) American Psychological Association, The power of pretending. Pieejams: <http://www.apa.org/monitor/mar02/pretend.aspx>
3. Danenberg, M. (1986) *Atgriešanās pie pasakas. Sudrabortais vārds*. Rīga: Liesma, 68.-90. lpp.
4. Dukulis, I. (2011) *Inženierdarba pamati*. Pieejams: http://www2.llu.lv/tf/Ilmars_Dukulis/idp_faili_2011/Lekcija_Nr7.pdf
5. Freiberga, I. (1997) *Literārie darbi kā bērnu radošās aktivitātes veicinātāji pirmsskolas vecumā*, Rīga: Vārti, 84 lpp.
6. Freiberga, I. (2007) *Literārās jaunrades iezīmes vecākajā pirmsskolas vecumā. Vecuma grupu valodas īpatnības Latvijā: sociālais un kultūras aspekts bērībā, RPIVA Bērņa valodas pētījuma centrs*, Rīga: SIA izglītības soļi, 17.-37. lpp.
7. Golubina, V. (2007) *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: SIA izglītības soļi, 308 lpp.
8. Hibnere, V. (1998) *Bērņa vizuālā darbība: pedagoģiskā psiholoģija 1 daļa*, Rīga: RaKa, 198 lpp.
9. Kolominskis, J. (1990) *Cilvēks: Psiholoģija*, Rīga: Zvaigzne, 220 lpp.
10. Kuple, Z. (1986) Kuple Z. *Margaritas Stārastes tēlu pasaulē. Sudrabortais vārds*, Rīga: Liesma, 26.-34. lpp.
11. Jensen, K.B., Jankowski N.W., (1993) *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research*. London and New YORK: Routledge. pp. 8.
12. Latviešu tautas pasakas (2012.) *Īsas pasakas "Zvaigzne ABC"* 136.lpp.
13. Literāru darbu krājums pirmsskolas vecuma bērniem. (1982.) *Rīta stunda "Zvaigzne"*
14. Literāru darbu krājums pirmsskolas vecuma bērniem. (1982.) *Rīta stunda "Zvaigzne"*
15. Lieģeniece, D. (1999) *Kopveseluma pieeja audzināšanā*, Rīga: RaKa, 261 lpp.
16. Lubļinska, A. (1979) *Bērnu psiholoģija*, Rīga: Zvaigzne, 383 lpp.
17. Ņikiforovs, O. (2007) *Psiholoģija Pedagogam*, Rīga: SIA Izglītības soļi, 368 lpp.
18. Osmanis, J. (1977) *Saules akmens*, Rīga: Liesma, 478 lpp.
19. Slišāns, A. (1994) *Cik vējam krāsu Rēzekne: Rēzeknes tipogrāfija* 25.lpp.
20. Svence, G. (1999) *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 157 lpp.
21. Svenne, O. (1930) *Modernās audzināšanas jautājumi*. Rīga: Ausekļa izdevums, 197 lpp.
22. Stikāne, A. (1977) *Latviešu bērnu literatūra*, Rīga: „Zvaigzne”, 212 lpp.
23. Vorobjovs, A. (1996) *Psiholoģijas pamati*. Rīga: Mācību apgāds, 323 lpp.
24. Vorobjovs, A. (2000) *Vispārīgā psiholoģija*. Rīga: SIA izglītības soļi, 212 lpp.

25. Vygotsky L.S. (2004) Journal of Russian and European Psychology; vol42. no 1, January - February 2004, pp.7
26. Zelmenis V. (1981) *Pedagogija ģimenē-R.*: Zvaigzne, 245lpp.
27. Zeile, P. (1977) *Estētika un bērnu literatūra. Sudrabortais vārds*. Rīga: Liesma.
28. Zembaha, O. (2004) *Daiļliteratūra kā trīs četrus gadus veca bērna identitātes veidošanās nosacījums. Pirmsskolas izglītība*. Nr.3, 14.-18. lpp.
29. Ziedonis, I. (1986) *Svētki, kuros jāprot uzvesties. Sudrabortais vārds*. Rīga: Liesma, 7.-25.lpp.
30. Виготский, Л.С.(1991) *Воображение и творчество в детском возрасте*. Москва: Просвещение, 576, 287 стр.,
31. А. В. Запорожец. (1953) "*Психология*", Москва: Просвещение, 68 стр.
32. *Развитие воображения у детей*. Pieejams: <http://psyznaiyka.net/view-voobragenie.html?id=razvitie-voobrajениya-detei>
33. Ш. Резник. (2013) *Сила детского воображения, Попурри*, 23 стр.
(*Iztēles attīstība bērniem, tiešsaiste: http://psyznaiyka.net/view-voobragenie.html?id=razvitie-voobrajениya-detei*)

Pielikumi

Kārlis Skalbe

Lietutiņš

Mirdz pavasara lietutiņš

Kā viegls zelta sietiņš

Kas gan no viņa bijās?

Viss tinās pārļu dzijās.

Lai rasina, cik tīkas!

Ceļ asni galvas līkas.

No visām zemes spraugām

Var redzēt zāli augam.

Dzidra Rinkule- Zemzare

Dāvana Māmiņai

Šoodien mēs ļoti priecīgā omā-

Katram mums dāvana māmiņai somā.

Domājat, viegli to darināt bija?

Sāpēja pirkstiņi, mezglājās dzija.

Toties tagad ir sedziņa glīta,

Pasniegt ko māmiņai agri no rīta.

Dzidra Rinkule-Zemzare

Draudzības spēks

Līdzās citām puķēm pašā dobes malā izdzina savu pirmo asniņu puķuzirnītis. Viņš ļoti priecājās par silto sauli, kas glāstīja zemi, tā atmodinādama tajā dusošos visbrīnišķīgākos augus.

— Cik skaista ir pasaule! — priecājās mazais puķuzirnītis un ar nepacietību sāka gaidīt to dienu, kad viņš izaugs un varēs atraisīt pirmos ziedus. Puķuzirnītis pats vēl nemaz nezināja, kādā krāsā tie būs.

Bet vārpata, paslēpusies dziļi zemē, draudēja:

— Vai tu, tāds nieka knēvelis, domā izaugt garāks par mani un uzziedēt? Nekā nebūs!

Vārpata ātri sazēla un ar savu biezo ceru aizēnoja puķuzirnīša maigās lapiņas. Drīz vien puķuzirnītis sauli nemaz vairs nespēja saskatīt.

— Redzi nu! — smējās ļaunā vārpata. — Tā tu iznīksi, un neviens pat nezinās, ka tu esi bijis pasaulē!

— Cik briesmīgi! — izmisa puķuzirnītis. — Vai tiešām es nekad vairs neredzēšu mīļo sauli un man būs jāmirst neuzziedējušam?...

Te līdzās puķuzirnītim ierunājās kāda klusa, laipna balss:

— Nebēdājies neko, puķuzirnīt! Gan tu vēl uzziedēsi. Tikai atbalsties pret mani! Es tev palīdzēšu izrauties ārā no vārpatas kuplā cera.

Runātāja bija saulgrieze. Arī viņa vēl nebija izaugusi, tomēr tās lapas jau bija lielas un platas un kāts stingri turējās zemē.

Puķuzirnītis paklausīja un apvīja savas tievās rociņas ap stalto saulgriezes stāvu. Ar katru dienu saulgrieze auga augumā, bet kopā ar viņu stiepās arī puķuzirnītis.

Drīz vien tie abi jau bija pārauguši visas citas puķes.

Tad kādu dienu saulgrieze atraisīja brīnišķīgu dzeltenu ziedu. Tas bija tik liels un košs, ka pirmajā mirklī puķuzirnītis to noturēja par pašu sauli.

— Cik tu esi skaista! — priecājās puķuzirnītis.

— Arī tu esi skaists, — sirsnīgi sacīja saulgrieze. Tiešām — arī puķuzirnītis bija sācis ziedēt. Kā mazi zīda taureņi viņa zariņos sārtojās ziedi. Un cik tie saldi smaržoja!

No malu malām salaidās saulgriezi apsveikt bites un taureņi. Viņi visi priecājās par tās krāšņumu un ne tikai par to vien. Viņi apbrīvoja arī mazo puķuzirnīti, kas tagad droši bija pacēlies pretī saulei un sakuplojis košos ziedos.

Bet vārpata vai slāpa nost aiz dūsmām, ložņādama turpat pie puķuzirnīša kājām. Tomēr viņa vairs nespēja nodarīt tam nekā ļauna.

- Cik jauki dzīvot pasaulē, ja tev blakus ir labs draugs! Stāstīja bitēm un taureņiem laimīgais puķuzirnītis.

Latviešu tautas pasaka

Gudrais Muļķītis

Reiz kādam tēvam bijuši trīs dēli- Divi gudri un viens muļķis. Tēvs uztaisījis jaunu istabu un solījis atdot to tam dēlam, kurš visu istabu piepildīšot.

Kad istaba gatava, vecākais dēls nopērk zirgu un ievēd istabā, bet zirgs aizņēn tikai vienu iztabas stūri.

Nu nāk vidējā dēla karta. Tas ievēd lielu salmu vezumu istabā, bet tas arī aizņēn vienu daļu no visas telpas.

Nu bijusi muļķīša kārta. Tas nopircis resnu sveci, aizdedzinājis un ta piepildījusi visu istabu ar sveces gaismu. Tā muļķītis dabūjis jaunu istabu.

GALVOJUMS

Es,

---

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.

Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors

(vārds, uzvārds)

(paraksts)

Datums:

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs izstrādāts (*atbilstošo pasvītrot*)

LU

(fakultāte)

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors

(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs aizstāvēts Pārbaudījuma komisijas 20__ .gada _____ sēdē, protokola Nr.

---

vērtējums

(vērtējums)

(vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma komisijas
priekšsēdētājs

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

(paraksts)